

LETO III. - 1940

ŠTEV. 9-10

OBZORJA

REVIJA
ZA
LEPOSLOVJE
UMETNOST
IN
PUBLICISTIKO

VSEBINA

Anton Ingolič: PETNAJSTA — Branko Rudolf: BALADA O GROZI — Rajko Anžič: PRI MAMI POD POHORJEM — V. Žitnik: SLOVENSKE GORICE — Luis Adamič: „BODOČA VOJNA“, DIKTATURE IN AMERIKA — Tine Jesenko: OPOMIN SREČKA PUNCERJA — Mirko Pregrad: RAZMIŠLJANJA OB ROBU DOGODKOV — Ivan Mostnik: NA VZHODU SPET NEKAJ NOVEGA — Jad: OB RUSKEM ZGODOVINSKEM FILMU „PETRU I.“ — ZAPISKI — OCENE

Revija „OBZORJA“

izhaja dvanajstkrat na leto.

Naročnina znaša za vse leto din 100.—, za pol leta din 50.—, za vsak mesec din 9.—, za dijake za vse leto din 84.—, za pol leta din 42.—, za vsak mesec din 7.—.

Uredništvo in uprava v Mariboru, Kopaljska ulica 6. Prispevki in recenzijski izvodi naj se pošiljajo uredništvu „Obzorij“, Maribor, Kopaljska ulica 6. Nenaročenih rokopisov uredništvo ne vrača.

Revija se naroča ali reklamira pri upravi.

Revija je glasilo mariborskega Umetniškega kluba in celjskega Kulturnega tedna. Ureja jo prof. dr. Vladimir Kralj v Mariboru.

Zalaga, izdaja in tiska Mariborska tiskarna d. d. v Mariboru.

Za uredništvo, izdajateljstvo in tiskarno odgovarja ravnatelj Stanko Detela v Mariboru.

SPOROČILA UPRAVE:

Vse one, ki smo jim poslali revijo na ogled, prosimo, da nam jo vrnejo, ako je ne nameravajo naročiti. Lanske naročnike, ki naročnine še niso poravnali, prosimo, da store to čimprej, ali pa da nam takoj vse prejete številke vrnejo.

Vsakomur je dano na izbiro, kako poravna naročnino, bodisi celoletno, polletno ali mesečno.

Vse, ki smo jim poslali revijo, prosimo, da jo pokažejo tudi svojim znancem in prijateljem ter nam sporočijo naslove onih, ki bi se radi naročili nanjo. Sporočite in napišite nam čitljivo ime in popoln naslov.

Pridobivajte novih naročnikov! Poslužite se položnice poštnega čekovnega računa št. 11.787 „Mariborske tiskarne d. d., Maribor“ s pripisom na srednjem delu (sporočila) zgoraj „Obzorja“.

Kdor želi originalne platnice „Obzorij“, letnik 1939, naj pošlje na upravo din 12'50, z vezavo vred pa din 22'50.

CENIK INSERATOV:

Cela stran velja din 800.—, pol strani din 400.—, četrt strani din 200.—.

PETNAJSTA

(Iz zbirke „Hiše“)

ANTON INGOLIČ

Še do nedavnega je bila pokrita s slamo, medtem ko so njene bližnje in tudi daljne sosede že davno prekrili z opeko. Tudi je bila zgrajena iz lesa kakor edino še šestindvajseta, ki je čepela tiha in skromna prav na koncu vasi, dočim je petnajsta stala skoraj sredi vasi in se je za vsakega vaščana pa tudi tujca, ki je prvič prišel v Ložnico, neprijetno ločila od ostalih novih ali vsaj prenovljenih hiš. Da bi jo vsakdo videl v vsej njeni zapuščenosti in revnosti je stala celo vzdolž glavne ceste, kazoč ji zadnjo stran, dočim so vse druge gledale na cesto z olepšanim pročeljem. Slama na strehi je bila že preperela, ponekod še temnosiva, večinoma pa že zamazanozelenkasta, omet je na mnogih mestih odpadel, da je kazala trhle trame; zaradi nenavadno visoke in košate hruške, ki se je dvigala z vrta tik pred njenim pročeljem, je bila videti še nižja, potisnjena k tлом in vsa zavržena. Nekoliko dalje, še vedno ob cesti, pa je stalo zidano poslopje z leseno lopo in visokim dimnikom; že na prvi pogled je bilo jasno, da je to kovačnica. Toda razpokana in že močno izprana deska nad oknom, ki je gledalo na cesto in je imelo le še nekaj polomljenih šip, je razglašala drugače. Na njej je bilo namreč napisano: Štefan Bevc, kolar. Kljub temu ljudje, ki so svojčas le-sem nosili popravljat ročice in naročat kolesa, niso rekli drugače, kakor da gredo h kovaču. Kakor ni zidana stavba po svoji zunanosti izdajala tega, kar se je dogajalo v njej, tako je tudi lesena kočja skrbno skrivala življenje svojih prebivalcev, posebno še ker je s prednjo stranjo gledala na ozko dvorišče, ki ga je omejeval precej širok potok in so ga visoki jeseni na spodnji in gornji strani varovali pred radovednimi pogledi s ceste. Človek bi sodil, da prebivata v koči starca, ki predana sama sebi pričakujeta s kočjo vred svojega in njenega konca, ki bo prišel kmalu, prav kmalu.

Vendar ni bilo tako.

Z mrakom se je sleherni dan oglasila harmonika. Njeni otožni in poskočni glasovi so se mešali s kriki živine in ljudi, ki so v tem času potni in utrujeni končavali svoje delo. Večinoma niso slišali harmonike, kdor pa jo je,

se je jezno ozrl proti koči in zaničljivo siknil: „Igra, namesto da bi delal! Pozimi pa bosta stradala in stara bo prosjačila po vasi!“ Bevčev Štefan, krepak fant, ki je pred leti odslužil vojake in bo kmalu dopolnil tri leta pomočniške dobe, pa je lagodno sedel na klopi pred hišo, se oziral nekam zasanjano v potok in vlekel harmoniko. Včasih je za hip prenehal, kakor da prisluškuje žuborenju vode ali kakor da ga zanimajo glasovi, ki prihajajo od onstran s ceste. Na pragu je sedela njegova mati, tršata ženska, suhega obraza, a belih, zdravih zob in živahnega pogleda. Sklanjala se je nad časopis in ga vneto prebirala. Tudi ona je tuintam prenehala s čitanjem, kakor da bi v presledkih razmišljala o prečitanem ali poslušala sinovo pesem. Tako sta sedela, odkar se je vrnil Štefan od Lapuha, kjer je delal za kolarja. Bevčevka je prav za prav že prej sedla. Takoj po obedu je bila sicer namenjena na njivo, treba bi bilo okopati koruzo in pogledati, kako je z zeljem, toda Štefan ji je bil pred dnevi prinesel lepo knjigo, včeraj se je še lahko odtrgala od nje, danes pa jo je morala prečitati do konca, pozneje pa ni bilo več vredno iti na vrt, zato si je šla k trgovcu preko ceste po časopis.

„Mati,“ je naposled spregovoril sin, položivši harmoniko kraj sebe, „ali imate kaj za večerjo? Lačen sem. Danes sem moral pošteno delati!“

Bevčevka je odložila časopis, preko oči ji je legla komaj vidna senca, vendar ji ni skazila dobrovoljnega izraza na obrazu. „Počakaj, takoj ti bom kaj pripravila! Zasedela sem se malo, a bo takoj!“ Vstala je, se zbegana ozrla po tihotnem dvorišču in odšla v kuhinjo. Čez čas se je vrnila z velikim loncem — sin se je medtem spet zatopil v igranje — in se odpravila v hlev dojit. Zakurila je že, a še vedno ni vedela, kaj naj skuha. Novega krompirja še nima, starega je zmanjkalo, z vrta ne more vzeti ničesar, niti solate ni več, v hiši ni ne moke ne masti, še kruha ne. Vsaj kruh bi bila lahko spekla! Vznevoljila se je. Odleglo ji je šele, ko je po daljšem brskanju našla v predalniku prgišče bele moke. Sklenila je, da mu bo pripravila cvrtje, ki ga ima posebno rad. Ni je skrbelo, da ni imela soli in da tudi jajca ni mogla najti nobenega. Z nasmejanim obrazom je pristavila mleko, potem pa hušnila skozi zadnja vrata. Za trenutek se je ozrla po cesti navzgor in navzdol, nato pa krenila preko ceste k zgornjemu sosedu. Ker je zagledala na dvorišču gospodarja, je počakala toliko časa, da je izginil v hlev, šele potem je stopila na dvorišče.

„Dober večer Bog daj,“ je ljubeznivo pozdravila gospodinjo. „Lep večer je, ali ne?“ Ozrla se je naokoli, da bi videla, če ni v bližini nevoščljivih in skopih otrok, in naglo stopila bliže. „Liza, prosila bi te za malo soli in dve jajci, kure mi nič prav ne nesejo. V soboto ti bom vrnila sol, jajca pa dobiš takoj, ko mi jih znesejo. Štefan je prišel tako lačen domov, da mu moram napraviti cvrtja.“

Gospodinja se je nekaj obotavljala, preden je stopila k omari v veži,

češ da bi bilo za večerjo dobro tudi kaj drugega in da Bevčevka rada pozabi, kar si izposodi.

„Liza, nikar se ne boj! Dobila jih boš, še tople ti bom prinesla! Štefana ne morem pustiti lačnega, saj veš, kakšen je,“ ji je Bevčevka vneto zatrjevala.

Slednjič ji je Korenjakova le dala, kar je hotela. Bevčevka se je že okrenila, da bi šla, a se je le ustavila. „Kaj sem še hotela reči? Včeraj sem videla, kako lepo solato imaš, meni pa je že šla vsa v cvet. Nič ne vem, kako naj ravnam z njo, da mi bo ostala. Ali bi mi dala glavo ali dve?“

Kmetica je nekaj zagodrnjala, kakor da ne utegne, slednjič pa je šla na vrt in ji odrezala dve manjši glavi. „A, da mi bo Štefan takoj popravil vile in grablje, ko mu jih bom poslala!“

„Kar prinesi jih, naš Štefan rad dela za vas,“ je obljubila kolarica, oprezujoč po dvorišču, če lahko nemoteno doseže svojo hišo. „Hvala lepa, Liza, dobra si, vse ti bom povrnila, prav vse!“

Že je mislila, da se bo lahko neopaženo vrnila, ko jo nenadoma ustavi Korenjak. „Ho, ho, Katra, kam tako naglo? Čakaj, da se pomeniva to in ono!“ Korenjakov glas je bil bolj porogljiv kakor jezen, razodeval pa je, da ve, kaj je dobila sosedka v hiši in na vrtu. Bevčevki ni preostalo drugo, kakor da je ostala. V zadregi je držala desnico v predpasniku in se smehljaje ozirala po mogočni Korenjakovi hiši. „Vam je res dobro, vam, ki vam ničesar ne manjka; vsega imate v izobilju“.

„Tudi ti bi lahko imela, samo delati bi bilo treba, delati!“ Korenjak je med govorjenjem prišel do oreha, pod katerim je stala klop; počasi je sedel nanjo in lagodno nadaljeval. Kolarica ni mogla oditi, čeprav se je spomnila na pristavljeno mleko in jo je Štefanova harmonika opominjala na večerjo. „Šest oralov zemlje imaš, fant dela za pomočnika, lepe denarce zasluži, pa nimata ničesar. Hiša se vama podira nad glavo, njive so slabo obdelane, kravi vama stradata, vse gre po zlu, kar ni več starega Bevca, čeprav tudi tedaj ni bilo, kakor bi bilo treba“. Bevčevka je v skrbeh gledala na dimnik, iz katerega se je čedalje slabše kadilo. „Ali ne bi dala delavnice v najem?“ je nadaljeval Korenjak, ki se je izza sosedove smrti čutil poklicanega, da nasvetuje o tem in onem. „Čez nekaj mesecev bo imel Štefan tri leta pomočniškega dela, tedaj pa lahko prevzame sam, dovolj star je in tudi za delo je dober in spreten, če le hoče. Samo trdo ga primi! Kaj bo vedno muziciral! Ko pride domov, naj rajši pomaga v hlevu in gre na njivo, pijančevanja se tudi naj odvadi! Ali mu je treba zapiti kar zasluži? Res, stari je tudi pil, preveč pil, a je vsaj nekaj delal. Katra, vzemi vajeti v roke, da ne boš prišla nazadnje na občino, že zdaj malo preveč hodiš okoli!“ Sumljivo je pogledal njen polni predpasnik; gotovo bi še bil kaj rekel, da ni prav tedaj stopil Štefan na prag in poklical mater.

Bevčevka je naglo odšla, še lahko noč ni utegnila voščiti.

Ko se je Štefan dobro navečerjal, je nekaj časa zdolgočasno stopal po sobi, šel na dvorišče, končno pa se odpravil na vas. Vrnil se je pozno ponoči pijan. Rogovilizil je tako dolgo, da je Bevčevka, ki ni imela zanj nikoli slabe besede, le spregovorila: „Štefan, Korenjak ima menda res prav, lahko bi manj pil in več delal! Delavnico bi dala v najem, dokler ne boš začel z delom sam. Štefan, hudo je, ker mi ne daš nič denarja, za ta teden nisem dobila niti dinarja“.

Štefan, ki je ves čas čakal na njene besede, se je takoj postavil sredo sobe in začel kričati na vso moč: „Mati, kar tiho bodite! Pri meni se vam ni nikoli godilo slabo in se vam tudi ne bo! Oni trebušnik tam preko ceste pa naj da mir! Nič ga ne briga, kako je pri nas!“ Nekoliko prijazneje, a samozavestno je nadaljeval. „Rekel sem vam že, da bom po mojstrskem izpitu odprl delavnico. Boste videli, mati, tedaj se vam bo godilo kakor še nikoli. Dobili boste deklo in boste lahko ves dan pri knjigah in časopisih!“

Mati je gledala z vlažnimi očmi sina, ki se je sicer komaj držal na nogah, govoril pa je gladko in hitro. Od časa do časa ga je oblila mesečina, da mu je videla v njegov moški obraz. Lep je bil kljub pijanosti in prijetno ji je bilo, da je lahko verjela njegovim besedam. „Seveda, saj tudi jaz pravim, da zdaj ne moreš drugače, a ko boš mojster, se boš že izkazal,“ je govorila ginjeno. „Vsi pravijo, da si dober kolar, nihče ne bi nosil k Lapuhu, če ne bi bilo tebe tam. Samo malo manj pij in dajaj mi več denarja, da mi ne bo treba hoditi od hiše do hiše!“

„Zakaj pa imamo njive in travnike, krave in svinje,“ se je sin spet razjezil, „vse bi lahko pridelali doma, ko bi le prijeli bolj za delo! Mene silite na njivo, sami pa tičite vse dneve doma!“

„Kaj pa ti veš, kako hudo je zdaj poleti na vročem soncu,“ se je mati plaho izgovarjala; bilo ji je preko šestdeset let, a tudi prej, ko je še bila bolj pri močeh, ni mnogo delala. „Oče tvoj, Bog mu daj kljub vsemu nebesa, me je preveč stepel, da bi še bila za težko delo. Saj veš, kakšen je bil! Ni bilo dneva, da me ne bi bil podil okoli hiše, tudi ti si bežal pogosto z menoj. Še veš, kolikokrat sva spala pri Korenjakovih? Trd je bil z menoj in ti včasih nisi nič boljši.“

Sin je še nekajkrat jezno zakrilil v mesečino, nenadoma pa spustil roke na mizo, položil glavo na dlani in začel s cmeravim glasom. „Vem, hudo je bilo. Oče so bili trdi z menoj in z vami, ni bilo prav, kakor so delali, jaz ne bom nikoli takšen. Res so vstajali že z zoro in legali šele sredi noči. A prišla je sobota in pili so do ponedeljka, midva pa sva stradala. Zato je prav, da si odpočijete, ni vam treba na njivo, oddahnite si! A čez tri mesece bo že vse drugače!“ Oči so se mu orosile od ginjenosti, videl se je, kako bo vihtel kladivo in sukal oblič, kako bo materi ob sobotah izročal desetake, ne, stotake, kako bo na mizi za mater beli kruh, zanj pa

meso. Ni mogel več govoriti, solze so mu zalile oči in tih, krčevit jok mu je vzel besedo.

Mati se je s solznimi očmi ozirala na sina in mimo njega v belo mesečno noč. „Saj pravim, da si ti moj pravi sin in moja edina sreča,“ je govorila tiho. „Vem, da nisi imel nič dobrega pri očetu, tepel te je zjutraj, tepel opoldne in zvečer, zato nič ne rečem, če si včasih privoščiš malo več in če počivaš, ko prideš z dela. Ljudje vendar nismo živine, da bi samo delali in delali, še živina ima rada počitek, rada postoji v senci in se ozira naokoli. Mi ljudje pa imamo še druge reči, so knjige in časopisi, človek mora vedeti, kaj se dogaja na svetu, je harmonika, ki človeku tudi poje o življenju, ki je nekje daleč v svetu. A tega naši kmetje ne razumejo, zarili so se v zemljo in delo in ne vidijo prav nič drugega.“

Sin je medtem utihnil, vzel harmoniko, sedel za peč in začel tiho igrati, kakor da bi spremljal materine besede.

Drugo jutro ju je zbudil šele kravar.

Bevčevka je naglo vstala, stekla v hlev in podojila kravi, toda ko ju je spustila na cesto, ni bilo kravarja nikjer več. Morala je gnati za njim na gmajno. Ko se je vrnila, se je srečala na pragu z Lapuhovim vajencem, ki je bil prišel po Štefana. Ta se je čemerem zbudil in ni hotel na noben način vstati.

„Ne bom vstal, naj si dela Lapuh sam! Jaz mu ne bom več delal! Pustite me, naj spim!“ je godrnjal in se otepal vaječevih in materinih besed.

Bevčevka je bila vsa iz sebe.

„Štefan, za božjo voljo, vstani in pojdi na delo! Res je že čas. Daj, prosim te! Že zadnjič je rekel, da te ne mara, ker prihajaš prepozno. Saj veš, da sem ga komaj preprosila, da te je še vzel. Daj, vstani!“

A Štefan se je okrenil na drugo stran. „Kaj bo le govoril! Delam, če hočem!“ Zaklel je enkrat, dvakrat in spet zasmrčal.

„Glej, samo tri mesece še, potem boš lahko začel, kadar boš sam hotel.“ Stopila je k njemu in mu prigovarjala toplo. „Kako lepo si govoril sinoči, čuj...“

Rohneč in preklinjajoč se je končno le dvignil. Ker pa ni bilo v pravem času zajtrka, je znova zdivjal. „Tako, zdaj pa naj grem, če morem! Izvlekli bi se bili prej! Saj ne morem priti ob uri na delo, če moram čakati na zajtrk! Mati, vi boste krivi, če bom izgubil zaslužek!“

Bevčevka je hitela z zajtrkom; ker ni bilo doma kruha, je smuknila še h Korenjakovim. Ko je stal zajtrk pred njim na mizi, se Štefanu spet ni nikamor mudilo. „Še vedno bom preveč napravil za plačilo, ki mi ga daje,“ je ponavljal. Šele čez dolgo se je počasi odpravil. Bevčevka je z olajšanjem dolgo gledala za njim.

Takšno življenje je dan na dan živela petnajsta hiša izza smrti starega

Bevca, a tudi prej ni bilo kaj prida drugače, le da je zdaj sin zamenjal očeta.

Minili so tedni in meseci in prišel je čas, ko bi se naj po sinovi napovedi in materinem prepričanju to življenje spremenilo. Toda vse je ostalo pri starem. Štefan je še vedno delal pri Lapuhu, ki mu je seveda dokazoval, da nima smisla začeti na svojo roko. Po večerih je igral na harmoniko, ko je pa slutil, da se je v gostilni nabralo fantov, je odšel in se vrnil šele pozno ponoči; včasih se je molče zavlekel spat, še večkrat pa je z materjo začel prepir, ki se je skoraj vselej končal tako, da je materi obljubil že za prihodnje dni lepše življenje.

„Zdaj pa mi je dovolj,“ se je nekoč Korenjak zares razjezil, ko je zasačil kolarico s polnim predpasnikom na svojem dvorišču. „Ti bi sedela v senci, on bi vlekel na mehe in pil, mi pa naj delamo in vaju redimo? Glej, da se mi takoj pobereš in se ne prikažeš več!“

Bevčevka je uvidela, da bi bila vsaka beseda zaman, zato se je potuhnila in se brez besede potegnila preko ceste. Leta in leta se je zatekala v stiski h Korenjakovim, zato ni mogla kar tako mimo sosedove grožnje. Ko se je zvečer Štefan vrnil iz gostilne, ga je vsa objokana prosila, naj vendar začne na svojo roko. Štefan se je najprej izkričal, potem pa dal materi prav in solznih oči prisegal, da bo že drugo jutro odprl svojo delavnico.

Res je zgodaj vstal in se napotil v delavnico. — Že mesece in mesece ni bil v njej. Na orodju in tleh je ležalo na debelo prahu. Skozi polomljeno okno je pihal mrzel novembrski veter, s stropa so visele zavese pajčevine. Že pri vstopu se mu je zmrčil pogled. Ko se je prepričal, da mnogo orodja manjka — sam ga je bil razprodal in razposodil — in da je tisto, kar ga je ostalo, zarjavelo in zastarelo, pa ga je naglo minevala dobra volja. Sprevidel je, da bi bilo treba najprej dokupiti mnogo orodja, starega temeljito popraviti, postaviti peč, v okno vstaviti šipe, kupiti lesa, a urediti tudi pri oblasteh zaradi obrtnega dovoljenja. Skratka, mnogo skrbi in poti bi bilo in moral bi imeti toliko denarja, kolikor mu ga nihče ne bi posodil. Tudi je sprevidel, da jesen ni primerna za otvoritev kolarske delavnice. Nekaj časa je premetaval orodje, nato pa odšel na cesto in še dalje v gostilno.

Ko je prišel Lapuhov vajenec ponj, ga je kljub vsemu zviška nagnal. „Pojdi in povej mojstru, naj si poišče drugega pomočnika, jaz bom odprl svojo delavnico! Če ne danes, pa jutri ali pojutrišnjem!“ Tako je govoril, vendar ni več verjel svojim besedam, toda zdelo se mu je imenitno, da sploh ima takšne načrte in bi jih končno lahko uresničil, če bi le hotel.

Ves dan je popival, vrnil se je šele ponoči, se sprl do hudega z materjo in proti navadi sredi noči odkolovratil v sosednjo vas. Proti koncu drugega dne ga je začela preganjati misel, da bo vendar treba nekaj

začeti. K Lapuhu ni maral, a da bi začel na svoje, se tudi ni mogel odločiti. Če bi imel vse pripravljeno in urejeno, se gotovo ne bi premišljal. Bil je jezen sam nase, zato je pil še huje.

Še tri dni je popival, razsajal po vasi, se prepiral z gostilničarji, z materjo in s seboj, končno pa ostal doma, spal dva dni, potem pa vzel harmoniko, sedel na klop pred hišo in začel igrati. Ni slišal matere, kako ga je rotila, naj se vendar loti nečesa, niti jesti ni maral, samo igral je in igral. Kadar je za nekaj časa prestal, je naslonil glavo na harmoniko in zrl v potok ali preko njega na travnike, ki so se širili onstran. Končno je tudi sam spoznal, da mora nekaj ukreniti, a prvi dan še ni našel pravega. Drugi dan pa je sredi dopoldneva odložil harmoniko, se praznje oblekel in odšel, ne da bi povedal kam.

Teden dni ga ni bilo nazaj. Ko se je v soboto zvečer vrnil, pa je pozdravil obupano mater, kakor da se ni bilo prav nič zgodilo, in položil na mizo pred njo petdesetak.

„Mati, toliko vam bom dal vsak teden. Dobil sem delo v mestu, delam v veliki kolarski delavnici, vse drugače plačujejo kakor Lapuh; tudi če bi delal na svojo roko, ne bi toliko zaslužil. V mesto se bom vozil z vlakom, v ponedeljek dobim tedensko karto.“

Bevčevka od začudenja ni mogla takoj vzeti denarja. Moral ji je razložiti še enkrat. Tudi naslednje dni se ni mogla načuditi svojemu sinu, ki je zgodaj vstajal, zvečer se vračal trezen, posedal nekaj časa s harmoniko pred hišo ali pa šel za kratek čas na vas, potem pa legel. Le v soboto ga ni bilo pred nočjo. Toda petdesetak je spet dobila.

Vsa srečna je razglasila sosedom sinovo spreobrnjenje.

„Nikar se prehitro ne veseli,“ je trezni Korenjak skušal zavreti njeno srečo, „bomo videli čez dva, tri mesece. Tudi stari Bevc se je včasih zagnal v delo, da smo že mislili, da se bo pretegnil, a vselej potem si je zato privoščil daljši počitek. Sicer pa, čemu hodi v mesto, doma bi naj delal!“

Že prvi teden po božiču pa je Štefan izročil materi samo štirideset dinarjev.

„Mati, kupil si bom obleko, zato moram štediti!“ se je izgovoril. Ko ji je kmalu potem odtrgal še deset, nazadnje pa ji ni dal niti dinarja več, ni rekel niti besede.

Že spomladi je živela petnajsta hiša v Ložnici svoje staro življenje in nihče se ni temu čudil.

„Saj sem rekel, vse bo šlo po zlu. Kaj pomaga, če je Štefan dober delavec in dobro zasluži, ko pa je pijanec in Bevčevka ni za delo. Pri trgovcu in gostilničarju imata dolg, lepega dne se jima bo hiša podrla, njive in travnike pa bosta dobila Koštomaj in Vodenik,“ tako je presodil Korenjak in vselej nagnal Štefanovo mater, kadar se je pokazala na njegovem dvorišču.

Nekoliko se je vas vznemirila čez dobri dve leti, ko je Štefan neke nedelje dopoldne prišel domov v spremstvu sicer mestno nališpane dekline, ki pa jo je vsaka beseda izdajala, da je doma iz revne kočice in je v mestu le služila. Kmalu se je razvedelo, da ima z njo otroka. Komaj se je ta novica nekoliko pozabila, se je mladi Bevc oženil in pripeljal tudi otroka, črnolasega dečka.

Bevčevka snahe že od začetka ni mogla, toda otrok ji je bil v veliko veselje. Štefanova žena pa je že takoj prve dni godrnjala, češ da v tako zanemarjeni in slabi koči ne more živeti.

„Kaj hočemo v tej luknji!“ je godrnjala. „Pojdiva rajši v mesto! Tam si bova dobila sobo in kuhinjo in bova lepo živela. Koliko laže bo za tebe, ker se ti ne bo treba vsak dan voziti z vlakom in hoditi tako daleč na postajo. Mati naj ostanejo tu, tebi pa naj dajo nekaj, da si bova kupila pohištvo in drugo, kar nama je potrebno!“

Štefan je rad gledal svojo Malčko, imela je lepe roke in lepe oči, toda ko je začela govoriti o tem, se mu je zmračilo čelo in glas mu je postal trd. „V mesto ne bom nikoli šel, ostal bom zmeraj v svoji hiši! Kaj pa hočem tam?“ Ni rekel, da se ne more ločiti od klopi tam pred hišo, od potoka, ki teče konec dvorišča, ni hotel povedati, da ima samo tu pod košatim drevjem in ob šumenju Ložnice njegova harmonika pravi glas, ponovil je le še enkrat z vso odločnostjo, da se bo Malčka že morala navaditi na njegov dom in si izbiti iz glave mesto in njegovo življenje.

Mati je bila v tej reči in tudi v mnogih drugih na sinovi strani, tako niso minili štirje tedni po poroki in mlada Bevčevka se je že morala zateči h Korenjakovim.

„Čujte, pomagajte, ubil me bo!“ je vpila prestrašena in tolkla sredi noči na sosedova vrata. „Pravi divjak je, pri njem ne morem ostati, tepe me kakor živino! Lahko bi bila vzela orožnika ali policaja, pa sem vzela tega pijanca, kaj me je le premotilo! Soseda, odprite, skrijte me! Še jutri vzamem otroka in pojdem!“

Seveda ni odšla. Kam pa? A pogosteje in pogosteje se je zatekala k sosedovim. Tudi prosit je hodila tega in onega. Včasih je pribežala z njo tudi Bevčevka. „Takšen je kakor njegov oče!“ so presodili na vasi. „A tudi njegova žena ni nič boljša, kakor je Bevčevka. Samo pogledajte njene roke! Največji čudež je, da petnajsta še ni šla na boben.“

Ko je mlada vstala od drugega otroka, se je življenje pri Bevčevih spremenilo le v toliko, da je živel en otrok več v strahu, kadar je Štefan razsajal, veselil pa se je ur, ko je Štefan spokojen sedel na klopi in vlekel svojo harmoniko.

Vendar se Malčka ni mogla kar tako predati življenju petnajste hiše.

Še ji je bilo zoprno živeti v pomanjkanju, v prepirih z Bevčevko, v podirajoči se koči in sredi obrekljivih vaščanov.

„Boš videl, nekaj bom naredila, da bomo šli od tod! Če nočeš zlepa, pa zgrda! Tu ne bom več ostala!“ je grozila in češče in češče napovedovala svoj odhod. Štefan se ni mnogo menil za njene grožnje, včasih je pretepel, včasih pa se ji je samo smejal, češ saj se bo tega življenja prej ali slej tako privadila, kakor se ga je njegova mati in se ga je tudi sam.

Ko se je nekega večera vrnil z dela, pa je našel od svojega doma samo še pogorišče, iz katerega se je dvigal gost, temen dim in okoli katerega je zaudarjalo po dimu in vlagi. Tudi visoka hruška je bila po eni strani osmojena in jesenom se je poznalo, da jih je oplazil plamen, le kolarska delavnica je ostala. Mladi Bevc se je kakor ukopan ustavil sredi ceste. Niti koraka ni mogel napraviti.

Z mesta ga je spravila šele stara Bevčevka.

„Ali vidiš, moj Štefan, kaj mi je ostalo od hiše?“ je jokala kot otrok. „Opoldne se je užgalo, v dveh urah je šlo vse, čeprav smo gasili. Joj, joj, kaj bo zdaj z menoj in teboj! Kaj bo z nama in s tvojima otrokoma?“

„Kje pa je harmonika?“ To so bile njegove prve besede.

„Zgorela je.“

„Pa otroka?“ je nadaljeval Štefan še bolj mrk.

„Malčka je odšla z njima. Rekla je, da gre v mesto in da pridi tudi ti za njimi! Joj, kaj bom sama, če boš res šel!“

Šele ko sta si ogledala pogorišče, je vprašal, kako se je bilo zgodilo.

„Pekli sva kruh, Malčka je kurila kakor neumna. Ko bi bili morali vzeti kruh iz peči, priteče Štefek in zakriči na vse grlo: „Gori, gori!“ Odhitiva ven in vidiva, da je svinjak že v plamenu, potem je šlo kakor blisk. Malčka je morala vreči ogenj preblizu svinjaka.“

Štefanu so zasijale oči. „Vem, nalašč je to storila, toda v mesto ne bomo šli. Orožnikom jo bom naznanil, da jo bodo zaprli!“

Ves večer je hodil kakor oslepela žival okoli pogorišča, si ogledoval vsak tram in vse, kar so rešili. Z vaščani, ki so prihajali gledat, ni govoril. Čutil je njihove škodoželjne poglede, češ zdaj smo se le rešili te podrtije, škoda samo, da še ni vzelo kovačnice.

Ko se je zmračilo, je dejal materi, da bosta spala v delavnici, kamor so bili odnesli, kar jim je ostalo. Drugo jutro je šel ob navadni uri na delo. Zvečer je spet dolgo hodil okoli pogorišča, kakor da premišljuje, kaj naj ukrene. Ni se zmenil za sosede, ki so mu svetovali, naj se pobriga za zavarovalnino, ali pa škodoželjno namigavali, češ da najbrž sploh ne bo ničesar dobil, ker je žena zažgala po neprevidnosti ali mogoče celo nalašč. Ni se brigal za mater, ki je begala za njim, in ni opazil, kako se je njena visoka postava čez noč sključila in ji je upadel obraz. Šele v soboto, ko ji je izročal pčdesetak, je končno spregovoril: „Mati, poto-

lažite se! Postavil bom novo hišo, prav na istem mestu bo stala, samo zidana bo! Ne bom hodil k orožnikom, nazadnje bi še res ne dobil zava-rovalnine, Malčka naj pride, če hoče, ne bom je podil, a tudi iskal je ne bom, le otroka mi bo morala dati, ko bomo gotovi s hišo!“

Že drugi teden so prišli zidarji in tesarji. Jeseni je bila hiša gotova; bila je precej krajša kakor prejšnja, ni imela hleva in tudi ne kolarnice, bila pa je prav tako obrnjena s hrbtom na cesto in večna vrata in okna so gledala zadaj na dvorišče. A vanjo se je preselil sam, kajti stara Bevčevka je umrla dva dni potem, ko so potegnili na hišo ostrešje.

„Pa si res pravi človek,“ ga je kmalu nato pohvalil Korenjak. „Mislim sem že, da ne bo nič iz tebe, v zadnjem trenutku si se dvignil. Kazalo je, da boš še slabši kakor stari Bevc, zdaj pa vidim, da ne boš šel po njegovi poti.“

Štefan se je sicer prijazno nasmehnil, a smeh mu je zamrl, čim je prestopil prag svoje nove hiše, ki se mu je z vsakim dnem zdela bolj prazna in neprijazna. Ne doma, a tudi ne v gostilni, kamor je polagoma spet začel pohajati, ni našel pravega zadovoljstva. Pogrešal je tistih ur, ko je posedal na klopi pred hišo in igral na harmoniko, mati, Malčka in otroka pa so ga poslušali. Tudi one ure, ko je prišel pijan domov in se je lahko znesel nad domačimi, so mu manjkale. Nekaj časa se je sicer ukvarjal z mislijo, da bi si kupil harmoniko, vendar se ni mogel prav odločiti, saj še do vina ni imel pravega veselja, od kar je živel sam. Pravo življenje je bilo tisto, tako je zdaj čutil, ko je lahko ure in ure sanjaril tam pred potokom in je vedel, da je ob njegovi pesmi lepo tudi materi in Malčki pa obema otrokoma. Ko ga je trgala jeza, čeprav ni vedel čemu, ko je divjal, da se ga je vse balo in je čutil, kako je gospodar nad hišo in vsemi, ki živijo z njim, ali ko je skrušen sedel za mizo in se jokal nad seboj in domačimi, čeprav ni vedel čemu. Zato je teže in teže čakal, da se bo vrnila Malčka z otrokoma, saj je vedel, da na koncu vseh koncev bo vendarle morala priti.

Neke nedelje je res prišla.

Štefek je tekal ves iz sebe okoli nove hiše, tudi leto mlajši Pepek se je ni mogel nagledati, Malčka, ki se ji je že od daleč videlo, da pričakuje tretjega otroka, pa je brez besede stopila v sobo, položila na mizo pred Štefana novo harmoniko in odšla v kuhinjo, da pripravi večerjo.

Kmalu so se razlegli izpred hiše zategli glasovi Štefanove nove harmonike. Še isto noč pa se je oglasil med Štefanovim divjim kričanjem pretresljiv Malčkin jok, ki se ni prav v ničemer več ločil od vdanega in onemoglega joka pokojne Bevčevke.

BALADA O GROZI

BRANKO RUDOLF

Letala, trde ribe iz kovine
lete nad rekami in nad gozdovi;
pod njimi so romantične doline,
saj v letu so visoke kot duhovi
pod svetlim nebom toge, temne ptice.

Piloti, v drobu zrasli z zrakoplovi
pa v maske skrivajo jekleno lice
z očesi jastreba, ki brez krivice
nad svojim plenom steza perotnice.

Tako lete nad mesti, čez planine
(saj v zraku so jim blizu daljni kraji)
hrumeči v borbi švigajo z višine
in ogenj sikajo, kot hudi zmaji.
Nad mesta spuščajo se strmoglavi,
in v hrupu, v šumu, kakor ob zabavi
jeklene kaplje stresajo na hiše.
Na cestah vro sijani ognjemeti;
— žareče črke zdaj usoda piše —
ližočiči ognji dvigajo se više
ob vsej razdrti mestni silueti.
Vmes hrum topov — a kaj? — domovi strti,
nad njimi rjavi dim, odeja smrti,
ker v dimu, v smradu padajoče strehe
so žive glave trle kot orehe.

Premnoge ustnice so posinele,
pa niso rekle zadnjega slovesa;
premnoge noge rade so hitele,
premnoge roke rade bi objele
pa zdaj ležijo — daleč od telesa.

Bolestno, v grozi stari svet se ruši;
kdo je z neba ukradel blisk in grom?
A vedno, ko se zruši kakšen dom,
sesuje nam se nekaj v naši duši.
Že človek slišal je preroški glas,
a mnogo razočaranj hrani čas.

Rdeči vrelci, žile krvavijo
in svet je brez veselja, pust in siv;
pod nebom groza širi perutnice,
ljudje pa v novem upanju živijo,
da kdo bo prišel, jih osvobodil,
a demonu, ki je moritve kriv,
razbil bo kruto, kamenito lice.

Prestrašeni želijo si globoko
uteči grozi, ki na zemlji vlada;
da človek spet bi prožil bratsko roko
na sever, jug in z vzhoda do zapada.
Še ni uničila krvava reka
jim upanja v človeškega človeka.

O, človek, ti, ki sam zaupaš vase,
o, človek, ki usodo sam krojiš,
zakaj si znova, kot nekdanje čase
po krivi poti hotel v paradiž?
Sam si ubijal, sam zakravel,
sam bil si krut in sam spet hrepenel.

PRI MAMI POD POHORJEM

RAJKO ANŽIČ

Vse je kazalo, da bo lepe jeseni kmalu konec.

Mirtičev Ivan je predobro vedel, kaj to zanj pomeni. Mojster ga bo še nekaj časa pošiljal sem in tja, potem pa bodo nalivi prinesli hlad, ple-skarjev nihče več ne bo potreboval in še preden bo kaj snega, mu bo stari odštel zadnje kovače. Moral bo odriniti domov. Prazno zimsko ži-votarjenje na deželi mu pa ni dišalo. Zima je bila podobna zimi. Letos jim je šlo doma slabše ko druge krati in si že zaradi tega ni obetal nič dobrega. Prihranki so bili bolj pičli. Rad bi delal tudi čez zimo. Rad bi ostal tu, kjer gre lahko v kino in se pogovori z znanci. Rad bi bil blizu Kotnikove Pavle.

Njeno kratko pismo mu ni dalo miru. Ni ji mogel verjeti, da se od-pravlja stran. Začudilo ga je, da je brez dela. Ko je šel kdaj skrivaj opre-zat k večernemu vlaku, je res ni bilo na spregled. Pisala mu je, da hoče govoriti z njim, ker se morebiti potem nikoli več ne bosta videla. Malce ga je zaskelilo, da jo je zadnje tedne namenoma zanemaril. Upiralo se mu je, da bi silil za njo. Brišnik ga je gledal postrani in Pavla sama ni bila ne krop ne voda. Ni si bil na jasnem, ali ga ima res kaj rada ali ji je bil le zato všeč, da se je lahko postavljala pred vrstnicami, češ fanta imam, omožila se bom, na boljšem sem kakor prenekatera od vas. Če bi pogosto ne delal po več dni daleč zunaj, bi morda kaj prišla skupaj. A tudi domov na deželo je moral, bil je doli prav tisto nedeljo, ko je Pavla postajala okoli njegovega stanovanja. Videli so jo in mu tega niso zamol-čali. Od tedaj je vedel, da se bo kakor koli oglasila. Sam se ni maral iz-postavljati Jakobovim zbadljivkam in Lojzini narejeni prijaznosti.

Zdaj, ko mu je Pavla pisala, pa ni več vzdržal in se je še tisti dan namenil k njej.

Pavla ga je čakala iz ure v uro nestrpneje. Sprva je hotela oditi kar tako stran. Potem jo je pa obšlo, da ne sme. Navsezadnje se nista niti sprla in bi se morebiti lep čas kesala, ko bi odšla brez pomenka. Morala mu je pisati, pa naj ji je bilo še tako težko. Morda se je poniževala, ko ga je vabila k sebi. Dosti ni prevdarjala o tem. Čutila je, da morata pred odhodom priti skupaj, četudi bi si on domišljjal, da ne more živeti brez njega.

Že po obedu si je nataknila najprikupnejšo obleko. Proti večeru se je mudila največ ob plotu. Pogledovala je po poti, kdaj se bo prikazal. Vse do zgodnje teme ga ni pričakala. Šla je v sobo, lotevala se jo je huda ne-strpnost. Iz predala je izvlekla vsa mala darilca, ki jih je v teh mesecih od pomladi sem dobila od njega. Nekaj milega jo je obšlo, ko je obračala

lepo skrinjico, poslikano leseno srce in druge drobnarije. Ivanovo fotografijo je imela najdelj v rokah.

Po večerji ni več strpela v hiši. Bala se je, da mu je zaman pisala. Lahko je čital pismo tovarišem in se zabaval na njen račun. Mogoče ga je pokazal kakemu dekletu. Mislila je na stričeva namigavanja in ji je bilo hudo. Na poti, po kateri je navadno prihajal k njej, je pod eno izmed redkih luči uzrla njegovo sloko postavo. Stopila je v stran, v temo. Prihitel je mimo. V njej je vse zaigralo. Zdelo se ji je, da se je znebila vseh skrbi zadnjih dni. Tudi občutje ljubosumja je zginilo. Ni si mogla misliti, da bi imel katero drugo. S preveliko vnemo je hitel proti Brišnikovim. Pognala se je za njim.

„Ivan!“

Obstal je in se sunkovito ozrl na vse strani. Pavlo je nekaj zaustavilo in se mu ni čisto približala. Tudi fant je bil v zadregi in se ni premaknil s srede poti.

„Glej no, glej!“ je vzkliknil v želji, da bi zakril presenečenje, ki ga je obšlo. Potem je le naredil tista dva koraka in se ji je čisto približal. „Torej res ne delaš?“

Prikimala je in povabila glavo.

„Ali greš zaradi tega stran?“

„Tudi zaradi tega.“

„Torej tudi zaradi drugih stvari?“

Čakal je odgovora, ona je pa molčala. Tisto, kar je imela s stricem, mu ni smela zaupati. Pa saj ni bilo samo to. Morala je pogledati k bolehnih mami in ji iztrgati skrivnost glede očeta. Četudi ji je Ivan vse bolj priščno stiskal roko, le ni mogla tako iznenada spregovoriti o vsem, kar jo je gnalo od tod. Navsezadnje tudi ni bilo važno. Zdaj je bil z njo. Prezvedel jo je prijeten nemir. Najraje bi ubrala kam v hosto, a se je bala, da bi jo napak razumel. Ivan ni smel vedeti, da ga je nestrpno pričakovala.

„No, greva k nam, če maraš,“ je rekla povsem mirno.

„Če Jakobu ne bom presedal?“

„Nocoj je nekje zunaj. Ne bo ga tako hitro domov.“

Ivan je stopil z njo in jo spotoma spraševal, kdaj kani odpotovati. Dneva in ure mu ni vedela povedati, vsekakor je pa hotela čimprej na pot, saj je teti in stricu rekla, da pojde takoj. Fantu ni bilo to nič všeč. Mršil je visoko čelo, kakor da tuhta nekaj zelo težkega.

„Vsaj do nedelje počakaj. Bi šla malo ven. Če hočeš.“

Tega si je sama želela in se mu ni mogla upirati. Marsikaj bi se pogovorila, kje zunaj na samem bi si lahko vse razčistila. Če je že za nocoj ugibala, kam bi šla z njim, se tudi za nedeljo ni mogla protiviti. Vendar mu ni marala pokazati, da se je takoj vnela. Zato je molčala in se naredila, kakor da šele premišlja, kaj naj naredi.

„Mar ne maraš?“ jo je vprašal, ko se je naveličal molka.

„Maram že, ampak ne vem, če boš res prišel. Zdaj sem ti morala pisati, da si se potrudil sem doli.“

Nikakor ni mogla strpeti, da bi ga ne zbudla in mu ne oponesla, kako dolgo jo je zanemarjal. Ivan se je nasmehnil in jo samo pomembno pogledal. Pred hišo je obstal in se popraskal na sencih. Nič mu ni dišalo, da bi šel notri. Pavli se je pa zahotelo, da bi ga pokazala teti. Naj vidi, da je še njen! Lojza je bila sama doma, oprezala je za dekletom, zato se je prikazala na vogalu hiše poprej, preden je Ivan utegnil preudariti, ali naj bi šel notri ali ne. Prijazno ga je povabila, naj pride bliže. Moral je v kuhinjo.

„Dolgo te ni bilo na spregled,“ mu je nagajivo očitala. „Tako dolgo, da ti bo Pavla popihala izpred nosa.“

„Samo zaradi mene pač ne odhaja,“ se je branil.

Lojza se je pa razgovorila, da ji ni nič hudega pri njih. Če se ji pa hoče stran, ji ne more braniti. Naj le pogleda, kako je drugod. Lojza se že dolgo ni razklepetala. Mož ni bil za pomenke in Pavla tudi ne. Samevala je s svojim delom in vse bolj rumenela v obraz. Ivana se je razveselila. Kar prav ji je bilo, da ga je prineslo tak čas k njim, ko ni bilo Jakoba, da bi sitnaril in ga odganjal s strupenim jezikanjem. Potožila je, da bo dekleta pogrešala pri delu. Jezila se je na tovarnarje in mojstre, ki po mili volji odpuščajo ljudi in jim postavljajo življenje na glavo. Ivan ji je pritrjeval. Sam je bil na tem, da bo vsak čas spregel.

„Kaj pa, če bi povprašal v železarni?“ je sprožila Lojza. „Pomočniki vseh mogočih poklicev so se že spravili notri. Peki kurijo livarjem peči, mizarji nakladajo staro železo, nihče ne opravlja poklica, ki se ga je izučil. Še ti bi poizkusil. V tovarni je vse nekaj drugega kakor pri obrtnikih. Manj ur dela in bolj trden kruh. Na tovarno se lahko zaneseš, še oženiš se lahko.“

Skušala je biti samo šaljiva, njen nasvet je bil pa čisto resen. Pavli se je zdelo, da Lojzi ni toliko mar Ivanov kruh kakor to, da bi se nje enkrat resnično znebila. Tisto govorjenje poprej, da ji pri Brišnikovih ni hudo, je bilo pač le zaradi lepšega. Pred ljudmi so vsi skrbeli za njo, zares se pa ni mogla na nikogar zanesti. Ni je razumela, zakaj le je omenjala zakon. Še nikoli nista bila tako daleč od njega, kakor v tem času. Z Ivanom bi se že pomenila o tem, z njim bi o marsičem rada govorila. Zdaj ga je samo motrila, žgala jo je silna radovednost, kaj poreče. Ivan je teti samo kimal. Na tovarno je že sam dosti mislil. Če bi ne bil Jakob tako čuden patron, bi ga že zdavnaj zaprosil, naj se zavzame zanj pri katerem od odločujočih gospodov. Skraja bi rad poprijel za kar koli, potem bi se pa morebiti preril do boljšega posla. O tovarni bi se že pomenkoval z Lojzo, le o ženitvi ne. Zdelo se mu je, da mu ponuja nečakinjo. Nerodno

se je premaknil na stolu. Nič takega ni smel reči, kar bi ga količkaj obvezalo. Da pa ne bi dalje gnala svoje lajne, ji je nalašč malo ugovarjal.

„V teh negotovih časih je tudi s tovarnami velik križ. Nikjer ni za vse prav. V tovarni imaš danes delo in se moraš pretegniti, jutri pa lahko že vsega zmanjka. Saj vidimo.“

Nehote je namignil na Pavlo. Takoj se je zavedel, da ni storil prav. Stopil je k dekletu in ga pogladil po lasih. Lojza je pogledala, če ima še kaj čaja. Brž mu ga je naredila. Obnašala se je tako kakor pomladi, ko je začel zahajati v hišo. Vendar je bilo zdaj vse drugače. Pavla je čepela v kotu, kakor da je ni. Le v očeh ji je gorel čuden ogenj. Podžigal je Ivana, da se je bolj razgovoril. In rum v čaju mu je dal toliko poguma, da je sam spet navezal pomenek na ženitev.

„Vzeti se je lahko,“ je menil skoraj razposajeno. „Živeti, živeti, to je bolj trdo. Kdor ima kaj vesti, ne skoči kar na slepo v jarem. Malokdo naše vrste si res lahko dobro postelje. Večina je obsojena na post in na beračijo.“

Četudi je bil sila obziren, je le izzval Lojzo, da mu je oponesla:

„Skoraj vsakdo začne z ničim.“

„In tolče tako do smrti.“

„Potemtakem ti ne misliš zares?“ je vrtala Lojza, seve zelo prijazno. „Morebiti imaš več deklet in še ne veš, katera ti gre bolj v račun. Morda si še nisi na jasnem, kje bo več dote. Kar tako jih tudi ne boš begal ali pa celo drugim hodil v zelje.“

Smejala se je in Ivan z njo.

„Brez skrbi! Lestva in zid me preveč zdelata, da bi se podil za vsako kijkljo. Na ohcet pa zdaj res še ne morem misliti. Ko pridem od vojakov, se pa mogoče pobrigam za blagoslov.“

„Kje je še to!“ je ušlo Pavli, ki je vse dotlej samo poslušala.

„Lani in letos me niso vzeli, tretjič jim bom pa morebiti že dovolj pripraven.“

Vstal je. Jakoba ni maral dočakati. Tudi teti in dekletu se je zdelo prav tako. Zato ga nista zadrževali. Pavla je stopila z njim. Pospremila ga je mimo hiš in ko se ji je zdelo, da ju nihče ne more slišati, je obstala in se mu zazrla v oči.

„Ali si teto samo dražil ali si mislil vse zares, kar si povedal?“

„V nedeljo se o vsem pogovoriva.“

„Prav o vsem, da veš!“

Nekaj pretečega je bilo v njenem glasu. Z vsem je hotela priti na čisto. Tako čudno se je spet vse prevračalo. Pred dobro uro je komaj upala, da se bo sploh prikazal, zdaj je pa že skoraj terjala od njega jasen odgovor, ali sme računati z njim ali ne. Vse tiste malenkosti, ki so ju razdvajale, so zginjale same od sebe.

V nočeh, ki so jo ločile do nedeljskega jutra, je malo spala. Ugibala je, kako bo pri mami in mislila je na vse lepo, kar je kdaj doživela z Ivanom. Če bi ji dal trdnega upanja, da jo bo prej ali slej zvabil v skupno gnezdo in ji dal dom, bi lahko premagala vse težko, kar jo je čakalo. Jasnosti je hotela. Za njo so škilili tudi drugi fantje. In kdo ve, kaj jo še čaka pri mami. Življenje marsikaj prinese človeku. Zakaj bi visela na nekom, ki ji bo morda nekoč pokazal fige, ko bi si še za časa lahko dobro prebrala.

Ko je v soboto spravljala skupaj svoje stvari, bi najraje spet zložila nazaj in ostala. A se je le morala zares pripraviti na odhod. Stric jo je že nekam sumljivo pogledoval in ji kdaj pa kdaj posmehljivo pomežiknil. Kdo ve, kaj si je mislil o tem njenem obotavljanju.

V nedeljo je bila zarana na nogah. Vso noč se je preobračala. Bila je nemirna; zdelo se ji je, da ne bo mogla biti tako sama in vendar se ji je obetala še hujša osamljenost.

Teti se je izmuznila z izgovorom, da mora k znankam po slovo. Ivan jo je že čakal. Takoj sta našla pripravno stezo in krenila v hosto. Skozi drevje ju je božalo sonce. Ivan ji je pomagal mimo skal in grmovja, potem pa, ko se mu je zdelo, da sta dovolj na samem, je obstal. V njem je vse kipelo, stisnil jo je k sebi in jo poljubil tako strastno, kakor bi se bal, da mu bo že naslednji trenutek pobegnila.

Potem sta se vzpenjala više in više. Ivan je spraševal, zakaj so jo odpustili. Za marsikaj se je pozanimal, Pavla je čutila, da ji res želi samo dobro. Vse mu je šlo zelo k srcu. Ponudil se je, da ji bo oskrbel službo kje blizu, če bi marala. Vrnila bi se in spet bi bilo vse lepo in prav. Pavlo je veselilo, da je pokazal tolikšno navezanost na njo. Vendar se ob njegovi vnemi ni ogrela.

„To večno garanje po tovarnah mi res ni po volji,“ je odkrito povedala.

„Če pa ni drugega! Nekaj mora vsakdo prijeti v roke.“

„Teti ni treba k strojem.“

„Mora pa od zore do mraka biti na nogah. V tovarni pa opraviš svoje ure in si prosta. Pa nekaj več imaš v žepu kakor ženske, ki se drže samo doma. Ali ni tako?“

„Je in ni.“

Poredno se mu je nasmehnila. Nič prav ni uganil, kaj je imela v mislih. V svojem gnezdu bi se rada znašla. Potem bi zaživela vse drugače. Ne naganjali bi jo v tovarno in podili iz kraja v kraj.

Bila sta že zelo visoko. Malce sta se že spehala. Ivan je obstal. Govoriti se mu ni dalo. Ni se maral pričkat. Tudi Pavli ni bilo do pomenkovanja o resnih rečeh. Na vse nevshečno bi rada pozabila. Sonce je tako prijetno grelo. Čutila je, da ji lepo jutro jemlje razsodnost. Tako všeč ji

je bilo, da jo je Ivan krepko stiskal za roko. Samo malo jo je nagnil in že se je vsa naslonila nanj. Po tleh je razgrnil suknjič in ji rekel, naj sede.

„Ogrni se, prehladil se boš,“ mu je toplo svetovala.

„Pri tebi?“

Stisnil jo je okoli pasu, jo veselo dvignil in smeje položil na tla. Voljno se mu je prepuščala. Zdelo se ji je, da ne dela prav, vendar se mu ni mogla zoperstavljati. Vse naokoli je čutila samo lepoto in veliko prostost. Zdaj je bila v toplih rokah, po katerih je rada ali nerada koprnela sleherno noč. Čutila je, da se mora prej ali slej zgoditi, kar se zgodi skoraj slehernim življenja žejnim dekletom. Ivan se je privijal k njej in jo poljubljal. Odpenjal ji je bluzo, se mamil z njenimi belimi rameni, se grizel vanje. Pavli je nekaj govorilo, da mora vstati in res je poizkusila. Pričakovala je, da jo bo pritisnil k tlom, kakor jo je tiščal stric na posteljo. Uštela se je. Ivan samo njenih prstov ni izpustil iz rok.

„Pavla, sedi nazaj!“

Tako lepo je že dolgo ni ogovoril, morda še nikoli ne. Obsedela je ob njem in se mu naslonila na prsi. Zdaj je vedela, da se mu ne bo mogla v ničemur več upirati.

„Pavla, bodi čisto moja,“ je šepetal.

Zdelo se ji je nesmiselno, da sploh še kaj govori. Tople besede so ji pa vendarle neizmerno prijale. Vse ji je dajal na prosto voljo, vse drugačen je bil kakor stric. Zleknila se je po mehkem mahu. Na polnem licu ji je igral vdan smehljaj, vlažne oči so izdajale njeno radovednost in veliko slo.

Na vsej dolgi vožnji se je Pavla spraševala, če je bilo prav, da jo je pobrala od tete. Ostati bi morala pri Ivanu. V njej je šele zdaj zaživela prava navezanost nanj. Tako neumno je bilo, da sta se prej samo lovila in se prav zadnji čas trmasto kujala. Čakala sta zadnje nedelje, pa bi poprej lahko zavrgla vso plahost in se predala drugagemu.

Morda se je pa vse skupaj zgodilo prezgodaj.

Pavla si ni znala odgovoriti. Navsezadnje je bilo vsako preudarjanje in tuhtanje odveč. Zdaj se je vozila k mami. Mislila je na teto Lojzo. Res ji je dajala streho in ji povedala, da se lahko povrne, če si ji bo tako zahotelo. Vendar ju je zadnji čas razdvajalo vse polno malih neso-glasij. Največkrat sta si bili v laseh zaradi pisem. Lojza je vsa pisma, ki jih je dekletu pisala mama, samovoljno odpirala in tako po odgovorih izvedela, o čem je Pavla potožila. Vselej jo je okarala, naj ne pisari na Štajersko po svoji glavi. Hotela je, da bi molčala o stvareh, ki drugih ne brigajo. Sestri sta imeli stare račune, nikoli se nista preveč mogli. Dokler je bila mama na dobrem in je tako rekoč gospodarila na Krajčevem posestvu, ji je Lojza vse to zavidala. Svojo zavist je pa skrila za očitke.

o pohujšanju in grešnem življenju, ki ne bo prineslo dobrega konca. Pavla ni pozabila na Lojzino naročilo glede denarja. Najbrže ji ni šlo toliko za to, da bi dekletu rešila doto stare mame, kakor za veselje, da bo sestri malce prekrižala račune.

„Nič ne bodi mehka“, ji je naročala pred odhodom. „Nežka te bo skušala pretentati, pa se ji ne pusti. Tisto, kar je prejela od mame, je bilo tebi namenjeno. Ne daj, da bi še to zapravila s Krajcem. Je že dovolj, če nam je z njim umazala dobro ime. Nič se ne pusti okraštiti! Nikjer ni zapisano, da bi morala ti plačevati trgovčeve dolgove.“

Veliko menda ni bilo, vendar je dekleta zaskominalo po denarju. Takoj bi se ji obrnilo na lepše. S kakim tisočakom v žepu bi se vse drugače počutila. Laže bi čakala na službo. Če bi se vrnila k teti, bi lahko vsaj nekaj priložila za hrano. Zavrla bi vse očitke, prikrite in odkrite.

Z mariborske postaje jo je vlak potegnil proti dravski dolini. Izmenoma je zrla na Pohorje in na kobansko stran. Vse jo je zanimalo. Loteval se je je nemir. Čutila je čudno tesnobo. Nič si ni predstavljala, kako naj se zadrži pred mamo, kaj naj poreče in kako naj se loti zadeve z denarjem. Pa saj ni šlo samo zanj. Bala se je, da ne bi bila mama z vsem na koncu, tudi z zdravjem. Njena pisma iz zadnjega časa so jo vselej potrla. Morda je pretiravala. Vajena je bila vsega dobrega in je težko prenašala, kar jo je doletelo. Četudi ji je šlo trdo, Pavla se je vendarle jezila na njo in ji očitala, da si je sama vsega kriva.

Lagodne vožnje je bilo konec, Pavla je morala iz vagona. Vzlic skrbi, da bo vsak čas pogledala resnici v oči, jo je obšlo prijetno čustvo domačnosti. V vasici tam za onim hribom se je igrala, nagajala je stari materi in hodila za njo v farno vas po sol in druge stvari. Mnogo lepega ji je prišlo na misel. Utegnila bi srečati debelega, dobrodušnega učitelja. In katero svojih sošolk. Nekatero so se že omožile. Videla bo morda mesarja, ki je vsako leto odpeljal stari mami kozličce. Pavla se je vselej jokala za njimi. Tolažila je kozo, da bo dobila spet mlade. Nasmehnila se je svoji takratni naivnosti.

Tistih časov ne bo nič več nazaj.

Pavla je srečavala otroke, ki jih ni poznala. Že ni bila več povsem domača. Otroci so jo gledali kot tujko. Šli so na svoje domove, se zatekali k materam. Pavla je za otroških let le malokdaj lahko pogledala k pravi mami. Poredko se je prikazala v Krajčevo hišo sredi vasi. Krajec je ni rad videl, najmanj pa Krajčeva gospa. Njeno mamo je vzel k sebi stari, že dolgo pokojni Krajec. Komaj se je znašla v hišnih poslih, pa je stari umrl. Posestvo, trgovino in gostilno je vzel v roke sin, ki že dolgo ni bil več zelenec. Imel je ženo in otroke. Kotnikova Nežka je ostala pri hiši. Tudi ona je kmalu porodila dete. Nikomur ni izdala očeta. Pri Krajčevih so se tedaj vrteli trgovci, izvozniki, splavarji, lovci. Nihče

pa ni mogel pokazati pravega. Gospa bi rada odpravila nezakonsko mater od hiše. Gospod se ji je pa postavil po robu kakor v premnogih stvareh. Zato se je zlasti zadnja leta zatekala vse bolj in bolj k staršem v Mariboru. Otroci so hodili tu v šole in se pripravljali na dobre službe. Pavla bi skoraj stavila glavo, da jim je bila polsestra. Vedno so jo sovražili. Ona pa nje.

Blizu Krajčeve hiše je naletela na znanko.

„Joj, Pavla, kaj pa tebe nosi tod okrog?“ se je zavzela zgovorna ženska. „Kam si namenjena?“

„Kam neki? K mami.“

Znanka je sočutno zmajala z glavo. Brž je povedala, da Kotnikovi Nežki ne gre več tako kakor prejšnja leta. Krajcu so vse prodali. Ljudje pravijo, da ni njegov niti kamen, kamor naj bi pokleknil in se pokesal svojih težkih grehov. Nakopal si jih je z napačnim življenjem, z odiranjem in goljufijami, ki ga pa niso rešile pred bobnom. Pavla se je čudila, da morejo ljudje tako na lepem obsuti človeka z vsem hudim. A bilo ji je tudi všeč, da se je našel nekdo in ji brez pomišljanja povedal, kaj jo čaka.

„Ali je Krajec še vedno tu?“ se je pozanimala, da bi prišla čim bolj na jasno.

„V Maribor je odmaknil pete. K stari.“

To je dekletu prijalo. Krajec ji je vselej vzbujal mrzka občutja. Laže se je približala Krajčevi hiši, četudi se je ukvarjala z mislijo, da bi se vrnila na postajo in odpeljala. V hiši so gospodarili tuji ljudje. Povprašala je po mami. Pokazali so ji na vrh. Spet se je morala tako rekoč tihotapiti v podstrešje. Kakor se je včasih bolj na skrivaj prikazala po kos dobrega belega kruha v vežo, tako se je zdaj kradoma vzpenjala po stopnicah. Na vrhu je obstala. Nič prav ni vedela, kje naj potrka. Še bi se lahko vrnila. V mračnem podstrešju je zaudarjalo po plesnobi in prahu. Nekje je zakašljala ženska. Pavla se je zdrznila. Potem so zaškripala vrata. Zdaj ni mogla več nazaj. Uzrla je bled obraz, vanjo so gledale začudene oči.

„Pavla, oh, pa si le prišla.“

Nežka je stopila čez prag in se naslonila na podboj. Bila je res slaba, gotovo se je komaj dvignila s postelje. Čudovito se je postarala. Pavli se je zdelo, da se mame loteva rahla omotica. Postavila je kovčeg na tla in stopila k njej. Stisnila ji je mrzlo, trepetajočo roko. „Kako je?“

Mama je zavzdihnila in brezupno zmignila z rameni. Ni mogla vzdržati, da ne bi zaihtela. Storilo se ji je milo, saj je spet imela svojega človeka ob sebi. Prav za prav edinega, ki je bil res njen.

„Nič nisi natančno pisala, kdaj prideš.“

„Saj je vseeno. Kljub temu nisem zgrešila.“

Pavline besede so zvenele nekam rezko, nič sočutja ni bilo v njih.

Stopili sta v izbo. Tu Pavla še ni bila. Poprej, v boljših časih, je Nežka stanovala spodaj. Zdaj jo je novi gospodar stisnil sem gori. Morda jo bodo izrinili tudi od tod. Mama je popravila poležano posteljo in se spehana vsedla. Pavla je postavila kovčeg za vrata. Pogledala je skozi okno. Vsepovsod same znane hiše. Iznad njih pa že veliko pohorsko hribovje. Zdelo se ji je, da čuti vonj smrečja, zdravi vonj razsežnih gozdov. V sobi je pa dišalo po zdravilih.

„Ali ste hudo bolni?“ je vprašala skoraj ravnodušno, se odvrnila od okna in sedla na stol.

„Eh, vse je narobe.“

Potožila je, da ne more vselej k zdravniku, ki je bil daleč, in tudi za zdravila si težko odtrga. Zdravje ji je zrahljala Kranjčeva polomija. Možakar je preveč pil in se premalo brigal za trgovino. Za ženo je moral plačevati in vse polno drugih skrbi ga je morilo. Pri lesu so ga nadrli prefri-ganci, uštel se je za težke tisočake. Spravili so ga ob hišo in posestvo, le nekaj malega je rešil, pa še to na skrivaj. In neke ugodnosti si je izgovoril pri novem gospodarju. Drugače bi nje ne našla več tu, brez usmiljenja bi jo bili že pognali. Morda to že prav kmalu store, prav nič ni vedela, kaj jo še čaka. Krajec je samo mimogrede nekaj uredil za njo, drugače mu ni bila več dosti mar, vsaj trenutno ne. Sredi najhujšega jo je pustil samo.

„Dekle, boj se moških“, je svetovala mama.

Pavla se je domislila Ivana. Njega se ni bilo treba bati. Vsaj za zdaj še ne. Upala je, da se ne bo z njo zgodilo nič hudega, nič takega, kar se je bilo zgodilo z mamó. Vendar se je rahlo zbalá. Po malem se je ves čas spraševala, kako je z njo. Resnične skrbi pa ni imela, zanesla se je na fanta.

„Niso vsi moški taki kakor je Krajec,“ je nalašč ugovarjala. Že dolgo, dolgo jo je skrbelo, da bi spričó mame dala duška mržnji, ki jo je imela do trgovca.

„Kaj ti več! Saj še ne poznaš življenja.“

Že sta si bili narahlo v laseh. Nikoli se nista toplo navezali druga na drugo. Premalo sta bili skupaj in preveč stvari ju je ločilo. Pavla je bila začudena. Mama ji je odkrivala svoje križe in težave kakor stari prijateljici. Sama je trpela in ji je bilo kar prav, da se je nekomu izpovedala. Pred ljudmi se je skrivala. V obraz so jo pomilovali, za hrbtom so ji pa privoščili. Toliko let je bila na boljšem kakor prenekatera kmetica. Z bajte je prišla in se vgnedzila pri bogatinu. Nikoli ji niso odpustili, da je spravila Krajčev zakon v tako očitno zdraho. Marsikaj so ji šteli v greh, zatorej je bila po njihovem tudi pokora na mestu. Nič čudnega, če ji ni bilo do ljudi. Zapirala se je v podstrešje. Z nekom bi se pa le rada razgovorila, a je kazalo, da se niti z lastnim otrokom ne bo mogla.

Molčali sta.

Pavla je tuhtala, kaj naj naredi. Mikalo jo je, da bi takoj odrinila čez holm v bližnjo vas, na dom strica Jerneja. Tam je rasla, tam jo je vsako drevo spominjalo otroških let. V tej hiši bi pa ne mogla strpeti, že jutri bi jo utegnili nagnati iz podstrešja.

„Tu bi težko ostala, kaj ne?“ je potipala.

„Kakor misliš. Redko sva kaj skupaj, rada bi te imela pri sebi. A nerodno je prav zares. Če bi hotela malo potrpeti, bi se že nekako stisnili. Silim te pa prav nič. Le rada bi. Tako sem sama...“

Pavli se je skisal obraz. Mama ni bila tako slaba, da bi morala imeti dan in noč nekoga pri sebi. Živci so ji popustili, Krajčev polom jo je zrahljal, vse je bilo narobe, kakor je sama malo prej povedala. Prave boleznici pa po dekletovi presoji ni bilo. Pavla bi ji malo koristila. Jezili bi se druga na drugo. In ko bi načela tisto glede očeta in posebej še zaradi denarja, bi se gotovo sporekli. S tem bo morala prej ali slej priti na dan, tu ne bo možno nikakršno prizanašanje. Prvo uro, takoj ob svidenju, ni marala niti načenjati tega. Hotela je najti pravi trenutek, se morda poprej posvetovati s stricem Jernejem. Tudi zategadelj je morala za holm. Od strica k stricu. Tam ji lahko postrežejo z mlekom in črnim kmečkim kruhom. Pa vsaj nekaj koruznega soka bodo imeli, če nič drugega. In posteljo v kamri.

Pustiti mamó samo, to je bilo pa spet nerodno. Res ni mogla kar tako oditi. Ostati pa tudi ne. Kaj pa bi bilo, če bi sploh ne prišla? Potem bi morala mama tako in tako prebiti sama, si je govorila in v tem izgovoru našla opravičilo, da se je lahko pripravila za odhod.

Prvi večer zares ni vedela, če bo lahko ostala pod nekdanjo domačo streho kaj delj kakor zgolj čez noč. Prišla je pozno, skoraj v temi. Naletela je samo na otroke, ki so gospodarili v nizki bajti. Niso je prepoznali, bili so še majhni. Stare matere ni bilo več v koči in zato tudi ne prave domačnosti, ki jo je bila Pavla vajena. Žena strica Jerneja je nekje tam ob njivi žela travo za pujsce. Otroci so tekli po njo. Tudi pujsi so jo čakali, slišati jih je bilo iz svinjaka. Ko jih je opravila, je prišla v kočó in prižgala svečo. Pavla ni mogla razbrati z njenega obraza, ali ji je prav ali ji ni, da se je bila prikazala. Nestrpno je čakala Jerneja. V gozdu je pripravljal steljo. Tema ga je zalotila tamkaj in ga na vse zadnje prignala domov. Pavle je bil zares vesel. Prijazno jo je pozdravil in jo zvedavo ogledoval. Bil je visoke, suhe rasti, skoraj nič podoben široki in neveliki Lojzi. Nežki je sličil vsaj po obrazu.

„Oho, kar na lepem te je prineslo!“

„Ali bi morala brzojaviti?“ je skušala biti šegava.

Jernej je odkimal in jo potrepal po rami.

„Presneto, zdaj si že cela nevesta. Kakšnega Pohorca ti bomo dobili. Splavarja ali pa drvarja, kdor ti bo bolj všeč. Dobro, da nisi čisto pozabila na naš kot. Prav nič te nisem pričakoval. Kaj pa Lojza? Je zdrava?“

Jernej je bil žejen novic. Pavla mu je potešila radovednost z vsem, kar ji je prišlo na misel. Tako je upala, da se bo navezal na njo in jo obdržal pri bajti. Vsaj nekaj dni, če ne delj. Otrokom se je prikupila z bonboni. Njihove matere pa nikakor ni mogla ogreti. Žena je večjidel molčala. Res jo je zaposlovalo večerno delo, vendar bi bila lahko drugačna. Vsaj Pavli se je zdelo tako. Krulilo ji je po želodcu, pa se nihče ni zmišlil, da bi ji postregel. Vendar je bila zadovoljna, da je Jerneja ujela v pravem trenutku. Kadar se je namenil, je bil mrk kakor siva stena. Nič ga ni premaknilo. Znal je pa biti tudi sladak, seve, če se mu je tako zahotelo.

Zdaj je jel priganjati za večerjo.

„Zaradi mene se ne mudi“, se je potajila Pavla in hlinila brezbriznost. „Ne bom umrla, če z vami vred malo potrpicim. Kaj pa včasih, ko sva šli s staro mamo dostikrat brez večerje spat.“

„Da, človeku se vse nameri“, je menil stric.

Včasi, kadar je tako naneso, je rad modrijanil. Videl je nekaj sveta in imel za sabo dosti pisanih doživljajev. Splavaril je in kolovratil okrog za težaškimi deli. Po svetu ni romal z zavezanimi očmi, zato se v marsičem ni ujemal z ženo in svojimi sosedi. Kar so oni grajali, je dostikrat celo zagovarjal. Kar so pa imeli za sveto in nedotakljivo, je kaj rad z vso nespoštljivostjo omalovaževal. Pavla nekoč, ko je za kratek čas prihajal domov, ni razumela njegovih muh. Le čuden se ji je zdel. Ko je opravil najtežja dela, je vselej zginil in prepuščal vso skrb stari materi. Veliko ust borna bajta s par njivicami ni mogla hraniti. Jernej je pa hotel prihraniti vsaj nekaj božjakov. Ko je mati opešala, je ostal pri bajti. Po svetu je hodil samo še v svojih pripovedih. Pavla ga je hotela napeljati, da bi se spet česa domislil, on je pa vse kaj drugega imel v glavi.

„Kako je kaj z Nežko?“ je vprašal s pomembno zategnjenostjo. „Sta se dobro razumeli? Veš, k nam se skoraj nič ne prikaže in tudi tega ne mara, da bi nas kdo kaj več zahajal k njej. No, saj nič ne rečem zoper njo, vsakdo dela kakor ve in zna. Pravijo, da si je bog sam sebi sodbo prihranil. Kako je z njo?“

„Nekam slaba je res, vsaj zdi se tako.“

„Mar leži?“

„Oh, ne! Našla sem jo pokoncu. Poležuje pač, to že.“

„Eh, nerodna reč.“

Pomenek je obtičal. Vse predolgo sta se izogibala Nežke. Ne Pavla sama in ne Jernej, nihče se ni maral takoj dotekniti zapuščene ženske v Krajčevem podstrešju. Obema je bilo mučno. Obiti je pa nista mogla. Pavla je po premolku povedala, da se je zaradi njene bolezni potrudila tako da-

leč. Jernej je modroval, da človek težko sodi o zdravju svojega bližnjega. „Včasih na lepem spodnese smrt pravega hrusta, kakemu večnemu ječavcu pa vražje dolgo prizanaša. Kaj Nežka sama pravi?“

„Nič natančnega.“

„Najbrže niti sama ne ve, kaj ji je“, se je vmešala žena.

„No, bomo že zvedeli“, je odrezal Jernej in se obrnil k Pavli. „Ali boš ti pri njej ali morebiti tukaj?“

Pavla je skomignila z rameni. Zdaj bi morala reči, da želi ostati pri njih. V nepravem času jo je vprašal. Žena je prežala na vsako njeno besedo in to jo je zadržalo, da ni povedala, kar bi rada. Včasi je človeku tako težko opraviti kaj navidez zelo malenkostnega. Domislila se je, s koliko lahkoto se je prav za prav prepustila Ivanu. In vendar se v življenju samo enemu lahko prvič predaš, dočim se lahko zatečeš k sorodnikom pod streho kadar koli že. Vendar ni stegnila jezika. Takoj ji je bilo žal, saj bi mimogrede lahko opravila. Žena je stopila v kuhinjo in je prinesla koruzni sok na mizo. Na njenem obrazu se je zrcalilo nekaj tistega zanimanja, ki ga skoraj nihče ne zataji, kadar gre za nevsakdanje zgodbe. Vse to s Krajcem in Nežko je bilo nekaj takega.

„Kaj pa misli Nežka zdaj storiti, ko je prišlo vse tako na nič?“ je povprašala, ker ni marala zamuditi redke prilike, da kaj novega izvabi iz dekleta.

„Nič ne vem.“

„Mislim, da Nežka sama najmanj ve in je kar odveč, če tu na dolgo in široko ugibamo“, je odločil Jernej.

Po večerji so se kmalu odpravili spat. Pavlo so res dali v kamro, kakor je bila pričakovala. Zaspati zlepa ni mogla. Zdaj šele se je prav zavedla, da je ušla z dežja pod kap. Na zimo so jo najmanj potrebovali. Poprej bi lahko pomagala na polju, četudi ga ni bilo posebno veliko in so lahko sami opravili. Zdaj pa ni bilo pravega dela. Kar tako se jim ni smela obesiti. Skoraj lažje bi ostala pri Lojzi, tam bi jo bolj brez škode redili kakor pri Jernejevih. V tem preudarjanju se je domislila ljudi, ki se sploh nimajo kam več zateči. Nič čudnega se ji ni zdelo, če obupajo. Pavla pa še ni bila z vsem na kraju. Zanj se je življenje komaj začinjalo. Niti okusila ga še ni zares. Za hip je pozabila, da leži pod Pohorjem. Zaželela si je Ivana. Če bi potrkal, bi mu takoj odprla. Nikoli ga ni bila tako zelo željna kakor v tej noči. Pogovorila bi se z njim in objela bi ga. Moral bi ji svetovati, kaj naj naredi. Tisto, da bi si spet našla službo, se ji ni zdelo nič več tako zoprno. Saj tu ne bo mogla biti. Kvečjemu tedaj, če gre kam za deklo. Pa še teh niso v tem času potrebovali. Ne, dolgo ne bo vzdržala. Naj se ji tudi Jakob potem posmehuje, naj si misli, kar si hoče.

Le z mambo bo morala še urediti, preden odroma spet nazaj. Morda bi kazalo počakati, dokler ne pride bolj k sebi. Malce se je treba že pobri-

gati za njeno zdravje in poznati nekaj obzirnosti, četudi ona sama ni ravno kdo ve kaj skrbela za svojega otroka.

Takoj moram pisati Ivanu, je šlo dekletu skozi glavo. Potem jo je pa zmoglo. Vožnja jo je bila utrudila. Četudi so ji nova srečanja in stotera ugibanja razgrela glavo, jo je nazadnje le premagal spanec.

Naslednji dan je z malimi presledki neprestano deževalo. Pavla si je ogledala hlev in je iztaknila priliko, da je z Jernejem spregovorila na samem.

„Včeraj nisem mogla z vsem na dan“, je takoj začela, da se ne bi pozneje spet premislila. „Tu bi ostala nekaj časa, morda par dni, mogoče delj. Kaj pravite k temu?“

Jernej je hrknil, malce pomislil in rekel:

„No, bomo že nekako uredili. Vsaj za nekaj časa si lahko brez skrbi. Dokler se z Nežko ne pokaže, kako bo izteklo.“

„Kaj več povejte“, je prosila Pavla, kajti čutila je, da stric ve marsikaj, kar ji utegne koristiti. „Na jasno hočem priti. Za očeta še danes ne vem. Pa tudi —“

Hotela je spregovoriti o denarju, a se je premislila. Jernej je povedal, da se mora s Krajcem nekako do konca izteči. Če mu bo kaj ostalo, bo moral nekaj odriniti Nežki, saj mu je delala vse življenje. Hlapci in dekle dobe vsaj nekaj na roke.

„Prav za prav bi tebi tudi nekaj pritikal“, je na vse zadnje povedal Jernej. „Mislim, da bo kar držalo, kar so šušljali, ko si prišla na svet. Zdaj so že pozabili na to, hočem reči, zdaj nihče več ne ugiba —“

„Da sem — Krajčeva? Ste tudi vi prepričani tako?“

Mukoma je vprašala, njen glas je bil tih, v obraz je zardevala.

Jernej je negotovo privzdignil ramena.

„Prepričan? Da nisi Krajčeva, na to prav res ne bi prisegel. Prej narobe. Resnice pa le ne vem. Takrat me ni bilo doma. Potem se pa tudi nisem dosti vtikal v to. Nežke nihče ni mogel pregovoriti.“

„Vem, vem, ampak jaz —“

„Razumljivo, na jasnem hočeš biti. Z Nežko govôri. Zadnji čas sem jo že sam parkrat potipal, pa nisem ničesar opravil. Že dolgo sem vedel, da gre tam vse rakovo pot. Ne vem, zakaj tako skriva. Eno je pa le res, a naj se še tako izvija: Krajec bi je najbrže ne trpel v hiši, če bi že tedaj, takoj spočetka, ne šlo po njegovem. Nežka je čudna. Preveč mu prizanaša. Še zdaj je nora nanj. Bolj naj bi gledala nase. Saj so tu neki paragrafi, lahko bi se nekako zavarovala. Pa je vse bob ob steno. Zato tudi ne prideva dosti skupaj. Človeka zjezi! Kaj bi silil za njo, če si pa ne mara pomagati. Svojo pamet ima! In človek tudi ne ve, kako prav za prav stoji z dedom, ko nikoli ne pokaže vseh računov.“

„Kaj pa tedaj, če ne bo imela kam iti?“ je zaskrbelo dekleta.

„No, v vodo ji ne bo treba. Bom že nekako gledal na njo.“

Pavli je bilo mnogo na tem, da bi se v potrebi Jernej res zavzel za mamo. Sama bi svobodnejše zadihala, nekaj svojih dolžnosti bi preložila na stričeva ramena. Kar laže bi se odpravila stran. Morda ni bilo prav, da se ji je izmikala, vendar se ni mogla ogreti za njo s tisto ljubeznijo, ki so jo terjale od nje lepe knjige, s katerimi se je seznanjala v šoli in še pozneje.

Popoldan je napisala pismo za Ivana. Drugi dan ga je odnesla na pošto. Stopila je tudi k mami, ki jo je že željno pričakovala. Kljub kislemu vremenu je kazala dobro razpoloženje, vse drugačno kakor prvi dan. Krajec ji je po nekom poslal malo denarja in pa sporočilo, naj kratek čas potrpi brez njega.

„Sam je v hudem, pa se me je le spomnil“, je menila Nežka.

Pavla ji ni marala kaliti naivnega veselja. Le čudila se ji je. Težko je razumela njeno slepo predanost, ki je vela iz sleherne njene besede. Odslej je pogosto prihajala k njej. Pritisnil je mraz, ki se je v podstrešju zelo, zelo občutil. Mama je kurila in si na gašperčku kuhala, pa je še Pavla kdaj pa kdaj jedla pri njej. Skraja ji je prizanašala in se je izogibala vsega, kar bi ju lahko razdvajalo. Po nekaj dneh, ko je že zvedela za to in ono, pa le ni več vzdržala. Napeljala je pomenek tako, da je lahko vprašala, kako je z denarjem, ki ji pritiče po stari materi.

„Ali nimaš nič srca?“ se je zavzela mama. „Saj vidiš, kako je z vsem. Od kod naj pa vzamem denar?“

„Vem, Krajec je vse zapravil.“

Dekle se ni mogla krotiti in mama prav tako ne. Nežkini živci niso prenesli otrokovih očitanih. Presedalo ji je, da bi jo še Pavla pestila zaradi trgovca.

„Pod zemljo bi me rada spravila“, ji je bolešno očitala in že so se ji ovlažile oči. „Lojza te je poslala, da mi piješ kri. Vselej je bila proti meni. Nikoli me ni zares mogla. Zdaj je naščuvala tebe, ko mi sama ne more blizu. Kaj sem mogla jaz za to, da se je za njo malokdo zmenil. Jaz nisem stvarnik. Če si ti prišla po njenem naročilu, bi raje kar tam ostala. Tu je drugih dovolj, ki mi lahko izkopljejo grob.“

Zaihtela je in se klavrno zgrabila na pručici. Pavla ni čutila nobenega pravega usmiljenja.

„Da, odveč sem, lastni materi sem odveč!“ je siknila.

Nerada se je prepirala, čutila pa je, da zdaj najlaže iztrga trpko skrivnost. Mama je molčala, Pavla je pa stopila pred njo in se z neko nezprosnostjo zazrla v sključeno, ihtečo žensko.

„Vem, že dolgo vem, da sem odveč“, je trmasto ponavljala. „Kdo pa je tega kriv? Jaz že nisem! Vaša sem, vaša! Pa čigava še? Povejte mi že enkrat, dovolj sem stara!“

Mama jo je debelo pogledala. Pred njo ni več stala pohlevna deklica, pač pa dorasel človek, ki terja svoje pravice. Vstala je in pokukala skozi vrata, če morda kdo ne prisluškuje. Hotela je tudi dekleta malce pomiriti. Ni ji prijalo, da se je Pavla tako razburjala, vse skupaj ji je bilo tako silno odveč. Četudi je prejšnje dni slutila, da utegne priti do neljubih pomenkov, zdaj ni bila na to pripravljena. Preveč iznenada in vse preodločno je terjala dekle pojasnilo.

„Ali je mar Krajec?“ je vrtala Pavla v molčečo žensko. „Še po smrti vam ne odpustim, če ne poveste. — Ali je on?“

Grožnja je zaleгла: mama je nemo prikimala.

Pavlo je obšlo hipno olajšanje. A občutila je tudi neko praznoto. Prelahkotno je dognala očeta. V misli si je priklicala zavaljeno postavo zapitega dedca. Spomnila se je marsikakšnega čudnega pogleda, s katerim jo je kdaj oplazil. In še marsikatero podrobnosti. Težka mora ji je legla na dušo.

„Zakaj ste toliko prikrivali?“

„On je tako hotel.“

Mama je globoko zavzdihnila, na njen obraz je legla čudna zasanjanost. Po licu ji je spolzela velika solza. Podoživljala je svojo mladost. Pavla ni imela kaj več spraševati. Denarja ji ni mogla vzeti, če ga pa ni bilo. In za podrobnosti se ni hotela brigati. Že tako je bilo vse skupaj dovolj mučno. Čudila se je sama sebi, da je sploh zmogla ves ta pomenek. Mama je nekaj jecala, naj ji prizanaša, ko je sama dovolj trpela in še zdaj ni pokore konec. Pavli je bilo mučno in odvratno, gnalo jo je stran. Prav za prav bi se šele zdaj morali veliko pomeniti, pa je bilo tako brez smisla. Če bi se v Pavli zganilo nekaj otroške ljubezni do Krajca, potem bi bilo vse drugače. Želela je, da bi bil njen oče neznan človek, po katerem bi lahko zahrepenela z vsem srcem in si ustvarila njegovo podobo po lastni zamisli. Krajca je pa mrzila. Grdo jo je zatajil, nikoli se ni potrudil, da bi jo s čimer koli pridobil in ogrel zase. Pa je imel vendar vsega dovolj. Nekoč pač. Da, imel je denarja in vsega, a ni imel srca za svojega najbolj zapuščenega otroka. Niti videti ga ni marala več. Ker je kazalo, da se bo kmalu prikazal, jo je še bolj gnalo stran.

Ivan ji je kmalu odgovoril. Koprnel je po njej in jo vabil nazaj. Iskal je tudi službo za njo, četudi sam zase ni dobro vedel, kako bo preostajal zimo. Pavla je čutila, da bo prav kmalu zginila izpod Pohorja. Pisala je tudi Lojzi, ji povedala marsikaj takega, kar ji je šlo na dušo in si tako pridobivala njeno naklonjenost. Iz njenega pisanja je zvedela, da ne zmore vsega dela, ko se ji zdravje vse bolj in bolj rahlja. Morebiti bo morala v bolnišnico.

Pavli je bilo jasno, da ne bo več dolgo Jernejevi družini odjedala črnega, trdo prigranega kruha.

SLOVENSKE GORICE

V. ŽITNIK

Razveznjen dol, enak zeleni skledi,
zad rebrast breg, razbeljen ves od sonca,
dolina, sleme... in tako brez konca
na vseh straneh svet pljuska pod pogledi!

Med drevjem, trsjem hrami — slični čredi
ovác, ki se belé v naročju sonca,
vrtovi, njive, s pašnikov jek zvonca,
potoki, pota, cerkve in jagnédi...

O sončni svet vinógradov, klopotcev,
tla naših žuljev, znoja, sadja, vina,
ti bridki kraj želárjev in mogotcev —

ti naša skrb, radóst in bolečina:
kdaj boš otet' krdela tujerodcev
in ves le našega rodú lastnina? —

„BODOČA VOJNA“, DIKTATURE IN AMERIKA

LUIS ADAMIČ

(Sestavek iz knjige „Moja Amerika“)

Iz odgovora Rossa Willsa:

„... Tvoja ideja je seveda zelo nora. Vendar niti do polovice ne toliko nora, kakor večina plitkih političnih predlogov, s katerimi kramarijo okoli nekateri naših najvidnejših reakcionarnih in radikalnih voditeljev in strokovnjakov, katerih glavna bojazen, se zdi, je, da bi Amerike ne zapletli v splošno brezglavost, ki sedaj pretresa Evropo. Skrajni čas je, da Tomyji, Dicki in Harryji in drugi, ki si ne lastimo, da smo strokovnjaki, ki pa vsi želimo, da ostanemo izven kroga, ki daje takt in za kulisami „strokovnjaško“ vleče za vrvice, zatrobimo v uho vsem: „Ekspertizem je zla usoda Evrope; tam kontrolirajo posamezni „strokovnjaki“ ali Veliki Beli očetje celo gospodarsko, politično, socialno, kulturno življenje velikih narodov. Amerika pa je še vedno nekaj demokratičnega. Če se navadni ameriški državljani, kakor ti in jaz odtegnemo javnemu razpravljanju in prepustimo vse našim samozvanim „strokovnjakom“ in izvršujemo demokratske pravice le po pooblaščenjih, tedaj bomo zašli v isto zagato, kakor evropski narodi in doživeli svojo pošteno zasluženo usodo.“

„Zato ne oklevam, da odgovorim na tvojo demokratično drznost s tem, da ji dodam še nekaj svoje. Določno vprašanje na tvoj predlog, — ali na kateri koli drugi — je: Kdo bo to plačal? Toda nanj zgovorno odgovoriš z drugim vprašanjem: Kdo bo plačal 40 bilijonov dolarjev, če vstopimo v vojno? Razlika je sledeča: Če sprejmemo razumno, obrambno izolacijsko politiko, bo ameriško ljudstvo edino imelo koristi od teh 40 bilijonov dolarjev; če pa gremo v vojno, bodo naši zavezniki pobrali gotovo najmanj polovico te vsote. Če bi imeli sigurna jamstva, da bosta, če zavržemo mir, rešeni pravičnost in blagostanje, bi se nihče ne upiral temu, da kupi Amerika ti dve vrednoti za 20 bilijonov dolarjev; bila bi to najnižja cena, ki je bila kdaj plačana v človeški zgodovini za dobro stvar. Toda Evropa nam nikakor ne nudi jamstev za to; nasprotno, kri in bogastva, ki jih je Amerika že prispevala za obstanek Evrope, so vedno imela za posledico nered, ki ga vidimo danes; Amerika pa je bila poplačana s prezirom tolpe verolomnikov.“

„Jaz simpatiziram s tvojo „prismojeno“ idejo. Še več, hočem jo razširiti. Naj se del teh 40 bilijonov dolarjev, ki bi jih potrošili sicer za pogubonosno vojno, porabi hkrati — recimo, čim bo to mogoče — za zadruge za brezposelne. Sposodimo si načrt Uptona Sinclairja o proizvodnji za zaposlitev brezposelnih. Res se ti in jaz pogostokrat ne strinjava s Sinclairjem, vendar ima o tem dobro idejo in nisem še slišal, da bi jo kdo prepričevalno ovrigel. In zapomni si: na podlagi tega načrta bi bil mož takoj izvoljen za guvernerja Kalifornije... Njegove ideje vsekakor ne smemo zavreči, pa naj jo imenujejo že kakor koli: zadruge na višji stopnji ali sprejem švedskega sistema v Ameriki.“

„Dandanes se vsakdo upira načrtu o socializaciji — razdelitvi dobrin (distribucije), ki bi ga morali osvojiti. Načrt je postal nujen. Naš problem v nobenem pogledu v osnovi ni podoben onemu v Evropi. Evropa stoji na splošno pred problemom proizvodnje dobrin. Naš problem pa je problem distribucije, razdelitve dobrin. Naša proizvodnja je v zasebnih rokah čisto dovolj učinkovita; toda naš sistem razdelitve dobrin moramo šele urediti.“

„Zadruge za brezposelne bi se dotaknile tega razdelitvenega problema vsaj v njegovih najtežjih točkah. Mi že imamo nekaj zadrug in nekatere med njimi očitno uspevajo. Toda one ostajajo zapostavljene pastorke našega skrotovičenega gospodarskega sistema. Zadržni načrt bi moral uživati vsaj od začetka javno priznanje in močno podporo od strani vlade in celega naroda. Velepodjetja danes to preprečujejo. Velika podjetja na eni strani besne proti obdavčenju, ki je potrebno za kritje bremen socialnega skrbstva; na drugi strani pa se upirajo sistemu, ki bi silno zmanjšal ta bremena in na ta način zelo znižal njihove davke. Očitno je, da se boje, da bi se združništvo razširilo in tako popolnoma odstranilo velika zasebna podjetja. Nesmisel! Če je kapitalizem zmaj z devetimi glavami, tedaj ne dvomim, da je tri ali štiri glave pustil v Ameriki. Vsekakor pa je skrajni čas, da začnemo zdraviti nevzdržno stanje, da je „tretjina naroda slabo prehranjenega, slabo oblečenega in prebiva v slabih stanovanjih“, kar celo Roosevelt hvalevredno in pogumno priznava.

Če ne bodo imeli ljudje kmalu dela, nas bo to pognalo v vojno. Ljudje ne bodo hoteli dalje prenašati siromaštva, strahu in zatiranja. Vojna bo prišla za nje kot odrešitev. Če se torej ne najde zdravo in razumno sredstvo, ki bi veliko večino naših delavcev uspešno zaposlilo, bodo ti iz obupa pognali državo v vojno. Za to usodno neizbežnostjo pa deluje propaganda o „kolektivni varnosti“ in reakcionarna slepota velekapitala.

Velekapitalu moramo odpreti oči. Če bo njegova sedanja politika trajala dalje,

nas bo pognala v vojno. Ta vojna pa bo, kakor vse kaže, za velekapital preje pogubna nego uspešna. Vojna pomeni diktatorsko nadzorstvo vlade nad kapitalom; konec bodoče vojne bo gotovo pomenil konec vsega zasebnega pridobivanja. Velekapital bi lahko ravno sedaj sklenil pameten sporazum in bi lahko brez dvoma še neskončno dolgo uspešno posloval, če bi hotel sprejeti predloge, ki kriče po rešitvi. Sodelovanje bi ga moglo rešiti; vojna po tem času pa ga bo neizbežno zrušila.

Gre za sledeče: Ali naj tvegamo dobrobit naroda samo zato, da bo plutokracija še nekaj nadaljnjih let lahko vztrajala v svojih starih tradicijah, ki so desetletja za današnjim časom? Jaz ne hujskam za socializem in ne napadam podjetništva kot takega. Samo zahtevam poštenega dela za množice kot celoto, in to iz zelo sebičnega razloga — celo omejenega, če hočeš, in prav nič sentimentalnega. Nočem, da bi vstopila Amerika ponovno v vojno. Združene države lahko žive in dobro žive, ne da bi šle v vojno, samo če bomo imeli pogum, da uredimo, kar je potrebno, in se prilagodimo času. Nasprotno pa sem prepričan, da ob zaključku vojne ne bo drugega kot ruševine. Želim, da se teh 40 bilijonov, kolikor bi nas stala vojna, v celoti porabi za našo rešitev in ne za našo pogubo. Tudi ne kličem na pomoč kak „sistem“, ki bi naj izvedel življenjsko izravnanje kot edini lek proti splošnemu polomu.

Nočem, da bi srečal še podobno prikazen, kakor sem jo srečal v bolnici bivših bojevnikov. Ne vem, če sem ti pravil o tem... Leta 1917. je dečko dovršil magna cum laude tehniko na neki znani univerzi in se takoj vpisal v inženirski polk ter odšel v Francijo. Videl sem njegovo fotografijo, ko je bil kapitan nogometnega moštva svoje univerze — velik, širokopleč, pogumen, svetlogled dečko... in ko je sedaj po dvajsetih letih v bolnici vstopil v svojo sobo, sem gledal njegovo živo meso. Samo da dobesedno ni vstopil v sobo. Priplazil se je mučno, počasi kakor kaka dvonožna krastača. Vse na njem je bilo nabreklo, glava, vrat, noge, sklepi in trebuh. Očitno je vedel, da je gnusen. — Šrapnel ga je zadel v kolek. Rana se je zastrupila in nikoli več se ni opomogel, tudi drobovje mu je odpovedalo. Brezmočen je živel od kraja vojne dalje v bolnici za bivše bojevnike, nikoli ni prišel ven za več kot dva meseca, vedno znova se je vračal... Ob pogledu nanj sem nagonsko vztrepetal: Vrag te nosi od tod, golazen! Nato sem izjecljal običajne vljudnostne fraze... saj veš...

Brezsmiselno uničevanje možganov, inteligence, inženirjev, umetnikov, zdravnikov in tehnikov. K vragu s civilizacijo, ki se vzdržuje s tem, da periodično trga drobovje ljudem ali jim razstreljuje možgane za perišče visokoletečih kriatic. Čas je, da Tomyji, Vickiji, Harryji in Judite in Suzane, in ti in jaz, ki sva že nekaj izkusila v življenju, stopimo na plan in predložimo nekaj lastnih načrtov.

Rossu Willsu sem odgovoril:

„Soglašam seveda z razlogi, ki jih navajaš, zakaj Amerika ne sme v bodočo vojno. Moji lastni razlogi so še sledeči:

„Čital si večji del „Moje Amerike“ (v rokopisu) in poznaš moje misli o reformah, ki so potrebne pri nas. Potrebna je naša pot in rad bi videl, da bi na njej vztrajali. Rad bi videl, da bo naša pot čimbolj utrta. — Želim, da bi se C. I. O. razvijala dalje. Želim, da bi se temeljito pretehtal problem 30 milijonov Novoamerikancev in da bi se po dognanih potrebah tudi ravnali.

Kakor dobro veš, je demokracija v veliki meri in zlasti dandanes defenzivne narave in da je videti zategadelj slabo sposobna za vodstvo velikih zadev. Temu je krivo dejstvo, da človeška družba še ni dovolj razvita. V krajevnem in partikularnem oziru je napaka v tem, da mnogo preveč Amerikancev vso stvar samo ob strani gleda, mesto da bi sodelovali. Ta napaka izhaja zopet iz vzgojnih metod, ki so pri nas v rabi. Dalje iz filma, iz sporta na trgovski osnovi. Želim, da bi se Amerika zdramila iz svoje zgolj defenzivne demokracije, da bi našla svojo novo pot in po njej tudi krenila. Želim, da bi se v Ameriki mnogo razmišljalo o metodah napredka, o metodah, ki bi bile predvsem primerne za njo in ki bi ugradile in uravnovesile vse neskladnosti in nasprotja, ki vznemirjajo ameriško življenje in ga spravljajo v nered.

Želim, da Amerika ostane Amerika in da postane dežela socialnega reda in zadovoljstva.

(Prevedel Vito Krajger)

OPOMIN SREČKA PUNCERJA

TINE JESENKO

Sredi današnjih napetosti prav nič ne škodi, če človek včasih pobrska po starih časnikih. V dobrih dvajsetih letih povojnega sanjarjenja in razočaranj smo marsikaj napisali, kar je življenje temeljito pohodilo; to in ono smo pa še nekam zadeli, četudi so bili redki, ki so v gledanju na družbene dogodke doma in v svetu imeli pravičen kompas in dober nos. Prav sredi sedanjih velikih dogajanj tem bolj potrebujemo jasne, pravilne usmeritve, da prijadramo s svojo narodno barko skozi viharje v pristanišče, kjer nas ne bo več strah za svoj obstoj, kjer bomo lahko zadihali s polnimi pljuči in se res postavili na noge. Svoji na svojem, nerazdeljeni, enaki med enakimi.

Današnja zbežanost je v neki meri umljiva. V svetu se ustvarjajo vsak čas drugačni položaji, podirajo se imperiji, nihče več ne ve, kdaj se nad njegovo glavo znajdejo bombarderji. Poplah in zmedo pa večajo zakupniki javnega mnenja, ki ga dirigirajo zdaj tako in zdaj drugače. Pozneje bo spet zanimivo brskati po današnjem tisku. Videli bomo, da so se številni preroki temeljito urezali, na razna modrijanska predvidevanja in sveta zaklinjanja utegnemo zreti z velikim posmehom. Vendar današnji čas ni prikladen za to, da bi za ceno svojega obstoja zbirali gradivo bodočim satirikom. Zaradi svojih napak, zamujenih trenutkov, otroške nepripravljenosti, napačne usmerjenosti in neizpolnenih nalog smo utrpeli že dovolj škode. Vsi veliki dogodki so nas presenetili in prehiteli, nikdar nismo premogli celih ljudi, ki bi na odru družbenih dogajanj zaigrali iz polnega in bi jim bila srečna usoda naroda, torej najširših plasti in ne vrhnjih stanov, prvo in poslednje vodilo. Pri površni sodbi bi človek menil, da pač ne premoremo takih ljudi. Ni vsakdo modrijan in še manj velik politik ali razen tega celo kremenita,

svetla in na žrtve pripravljena osebnost. Vsak javni delavec hote ali nehotе dela za določeno plast družbe in pod določenimi družbenimi pogoji. Zato so le prepogosto obsojeni v molk ljudje, ki bi utegnili marsikaj koristnega povedati in storiti. Dovolj je, da omenim Frana Levstika. Po njem vemo za Cankarja. Ako je kljub sencam habsburškega orla, pod katerim smo živetarili, vendarle to in ono povedal — tudi za ceno osebne svobode — pa njegova beseda ni dosti zalegla, vsaj ne tam, kjer so naši oficijelni vodniki in preroki kakor koli soodločali pri krojenju naše usode. Bila je bob ob steno celo pri večini takratnih organizatorjev delavstva, četudi je ravno Ivan Cankar najpriljubljeneje postavljaj naloge delavskega gibanja, ki bi zlasti v narodnem vprašanju ne smelo zatajiti in obiti svojega osvobodilnega poslanstva.

Ne samo pri nas, tudi drugod je že moral marsikdo stati ob strani z zaprtimi usti prav tedaj, ko bi bila njegova beseda najbolj potrebna. Danes je ponekod zaukazano celo večji molk kakor kdaj koli poprej. V interesu maloštevilnih skupin morajo molčati vsi tisti, ki bi utegnili odvrčati narode od krvavih orgij in brezumnega žrtvovanja. Jasno, lepe besede same po sebi ne pomagajo dosti. Treba je dejanj, velikih, napornih dejanj. Toda na dejanja se mora narod pripraviti. Kadar je pa javno mnenje v zakupu in se izživlja v ozkih interesnih mejah ter koleba zdaj sem zdaj tja, tedaj imajo prvo besedo šarlatani, petolizniki in kratkovidneži. Narod naj samo posluša, izpolnjuje zadane mu naloge in čaka. Ako pride polom, bo še vedno toliko pri sebi, da bo plačal nove račune. In potem utegne poslušati nove besede — kakor danes Francozi — četudi sit šarlatanskega pitanja z obljubami in obračanja po trenutnih prilikah na svetovnem vetrovju.

Naš človek se včasih tolaži, češ če se urežejo državniki velikih imperijev, če gredo k vragu mogočne državne tvorbe in se morajo milijoni poživžgati na napačne prognoze, kaj bi se potem mi usajali nad tem, če kdo naših ljudi ne vidi za pet korakov naprej in je danes s tem, jutri z onim, kakor pač trenutno kaže. Težko je zadeti pravo, zlasti tedaj, kadar so interesi zakupnikov v ostri opreki z interesi najširših ljudskih plasti, z ogromno večino naroda.

Nedavno mi je prišla v roke nad dve leti stara številka krajevnega tednika, kjer sem se zveselil važnih trditev v svetovnopoličnem smislu, ki so bile tedaj zelo drzne, a so se docela izpolnile in so potrdile pisčevu daljnovidnost. Takrat — v poletju 1938 — je še deloval sloviti odbor za nevmešavanje v Londonu, Španija je še vsa krvavela, na dnevnem redu evropske politike je bil pa problem kolektivne varnosti, zaježitev vojnega požara, ohranitev miru. Tedaj si formelna demokracija zapada še ni podpisala monakovske obsodbe. Bilo je pa že zelo očitno angleško popuščanje, ki po člankarjevem mnenju ni moglo voditi drugam kakor k popolni osamljenosti Anglije. Prav tedaj, ko sem ugotovil pravilnost piščevega gledanja, je bila angleška osamljenost svetovna senzacija.

Sredi današnjih napetosti zares ne škodi, če človek včasih pobrska po starih pisarijah. Ob zavesti, da smo katerikrat znali povedati tudi kaj pravičnega, si morda le najdemo pot skozi sodobne zmede. Slej ko prej se bo spet urejal svet z novim mirom. Izid gigantskih bojev nam še ni znan, iz uvodnih borb prehaja vojskovanje v odločilnejše faze, četudi niso še v ognju vse sile in četudi niso narodi, ki morajo proti svoji volji prenašati vso težo krutega boja, spregovorili svoje besede. Gotovo pa je, da svet ne bo ohranil stare podobe. Od vseh strani čujemo, da gre za nov družbeni red, torej za nekaj več kakor zgolj za posest ozemelj. Gre za organizacijo povojne družbe, odločile se bodo velike stvari za človeka in svet. Posamezniku gre marsikod dobesedno za kožo, narodom za obstanek in svoboden ali pa zaviran razvoj, družbenim plastem pa na eni strani za privilegije, a na drugi strani za tisto mesto pod soncem, ki ustvarjajočim slojem po njihovi družbeni koristnosti pripada.

Nas zanima v prvi vrsti rešitev problema malega naroda. Zavedamo se, da se narodna vprašanja ne bodo reševala ločeno od ostalih, vendar je ravno pravičnost v tem oziru zdrav temelj obče pravice. Naše bridke izkušnje ob rezultatih versajskega miru naj nam bodo resen memento! Danes, ko se je zrušil versajski sistem, se tudi za pojmovanje narodnosti odpirajo nove perspektive. Na marsikoga je zlom Francije vplival sila porazno. Mi se morda bolj zavedamo ko Francozi sami, da je z vojaškim porazom zlomljen hkratu svetovni nazor, celoten sistem, ki ni bil brez vpliva na posamezne narode in na vrednotenje raznih vprašanj. Po dragih šolah se moramo prikopati do spoznanja, da moramo svojo narodno barko spraviti v tak tok, ki nas bo res privedel v zaželeni pristan.

Ko je razpadla habsburška monarhija in smo se navduševali nad svobodo, je ljudi prevevala vera, da je konec grozotnega vojskovanja in da bomo zaživelii zares na novo, svobodno in enakopravno. Nas je versajski mir razdelil in nas opeharil za mnoge upravičene nadeje. Zdaj stojimo na grobišču versajskega sistema, spet se svet kolje, kakor se je pred versajskim mirom. Nam je z vojnim razdejanjem na srečo še prizaneseno. Želeti je, da bi se ga sploh izognili, dovolj sta trpela naša zemlja in naš človek v prvi svetovni vojni. Ko so se urejale meje v Evropi, smo pa doživljali še koroško žaloigro. Ker smo priče novega urejanja in ker se obeta spet kak versajski sistem, tak ali tak, ne bo odveč, ako opozorimo na misli, ki jih je o vprašanju miru in narodnih pravic zapisal Malgajev tovariš Srečko Puncer v marcu 1919. Tedaj so ravno najbolj vneto kovali mir in iz versajske kovačnice so prihajale za nas črne vesti, ki so narekovale Srečku Puncerju uvodnik „Pravičen mir ali svetovna revolucija“,* v katerem pravi:

---

* Jugoslovenski Korotan, št. 10. Velikovec, 23. marca 1919. List je izdajal Franjo Malgaj, urejal ga je pa Srečko Puncer. Vse podčrtano je podčrtal Puncer sam.

„Ali je zato krvavel jugoslovenski narod na vseh bojiščih v Evropi in se bil za svobodo sveta, da ga desetorica diplomatov porabi mesto psička in poizkuša na njem dvorezno ostrino svojih diplomatskih instrumentov? Ali se je borila antanta zato proti nasilnemu imperijalizmu in militarizmu, da je zamenja s svojim še hujšim? Ali so bila Wilsonova načela o samoodločbi narodov mehurčki iz mila, da si pridobi pomoč zatiranih narodov, z videzom sijaja pravičnosti? Ali si domišljuje desetorica diplomatov v Parizu, da bosta nasilje in oboroževana krivica prinesla svetu mir? Ali pa miru sploh nočejo?

Bodočnost Evrope odvisi od pravičnosti mirovne konference. Stojimo pred dvojno možnostjo: ali pravičen mir in zveza vseh narodov ter uničenje militarizma ter gospodstvaželjnosti, ali pa oboroženo premirje in svetovna revolucija.“

Potem ugotavlja, da narodi ne bodo hoteli trajno prenašati peze orožja in gospodarskih bremen in se bodo zatekli k samopomoči, k radikalni rešitvi iz svoje stiske. Pariške diplomate pa sprašuje, če se niso ničesar naučili in morda mislijo, da ni na svetu sile, ki bi mogla prevrniti njihove stolčke, ako jih bodo postavili na „vulkanska tla militarizma in imperijalizma?“ Izreka se tudi proti zvezi narodov, „ki bi slonela na podlagi surove sile in krivice“. Dalje razmotriva:

„S krivičnim mirom militarizem ne bo odpravljen, tega pa se človeštvo mora otresti, z lepa, ali s huda, ako noče poginiti pod njegovim bremenom. Za imperijalizem nekaterih državnikov se izmučena ljudstva ne bodo pustila tirati v smrt. Obrnila bodo orožje proti zatiralcem in mučiteljem svojega lastnega in tujih narodov ter ponudila bratsko roko — malim zatiranim narodom v skupnem boju za pravico in svobodo sveta.“

Nazadnje se odločno izreka zoper posest tujega ozemlja, ki je vedno žarišče novih sporov. Zato tudi odklanja za izgubo jugozapadne zemlje nadomestilo na severu predvsem iz razloga, ker „stojimo na nravstvenem načelu samoodločbe narodov.“

Versajski mir tega nravstvenega načela ni poznal. Postavil je vse polno ognjišč, ki zagorevajo prav zdaj in se razširjajo v svetovni požar. Iz objavljenih odlomkov razvidimo, da je Puncer še pred sklepom miru spoznal njegovo zlo, zato ni napačno, če izkopljemo iz arhivov miselnost mladega idealista, ki je ves živel za našo narodno stvar in je z Malgajem vred pretil zanj svojo kri v nemirnih povojnih dneh. Drznem se trditi, da je svetovnim dogajanjem pogledal globlje na dno kakor sam Masaryk, ki se je zadovoljil s habsburškim polomom in z zmago antante, z ureditvijo zapadnega kapitalizma in njegove meščanske demokracije. Puncer je pa upravičeno zdvomil v antantino pravičnost, v učinkovitost Wilsonovih načel; spregledal je, da zveza narodov na vulkanskih tleh imperijalizma surove sile in krivice ne

more biti to, kar naj bi prava zveza narodov po njegovem bila. Razvoj mu je dal prav, mladi Srečko se ni vdajal iluzijam kakor prenekateri slovenski politik. Ni bil interesno vezan in je jasneje gledal, dasi je s svojim delom tudi nehote pomagal pri utrjevanju versajskega sistema. Puncer napada „pariške diplomate“ in se ne izrazi jasno glede njihove družbene funkcije, nič ne pove o dejanskih izvorih militarizma in imperijalizma, vendar lahko jasno razberemo, da se odločno izreka za zvezo svobodnih narodov, malih in velikih; z vsem ognjem mladega borca pa odklanja gospodstvoželjnost vobče. Red, ki se je tedaj krojil, mu je pomenil vulkanska tla, zato lahko upravičeno sodimo, da v početju pariških diplomatov ni videl zgolj samovolje državnikov, temveč diktat vladajočih vrhnjih plasti zmagovitih velesil, ki so v boju za ozemlja, surovine, trg, ceneno delovno silo in trgovska pota, razširila svojo posest in okrepila svojo oblast. Bil je pa preoptimističen v upanju, da se bodo narodi zatekli k samopomoči poprej, preden se oboroženo premirje prelevi v nov spopad, ki ga pravkar doživljamo. V njegovem času so sicer ponekod v Srednji Evropi poizkusili obračunati z nosilci imperijalizma, ostalo je pri poizkusih. Na vzходу se je tedaj bil boj med narodi in med njihovimi dotedanjimi tlačitelji, ki so jih podpirali vladajoči krogi zapada. V skrbi za naložene kapitale in v strahu pred pohujšljivim zgledom so skušali onemogočiti oblikovanje federacije narodov, ki ne pozna medsebojnega sovraštva. Boj narodov za socialno in narodno pravico je pa tamkaj uspel in mnogo pripomogel k ohranitvi miru na velikem delu zemeljske oble. Po dveh razgibanih desetletjih bi se Puncer še bolj utrdil v prepričanju, da je mir velika vrednota za narode, da je odprava vsakršne gospodstvaželjnosti edina realna pot v harmonično sožitje vseh ljudstev, ki na lastno pobudo pač ne bodo prirejala krvavih orgij in si uničevala domov, ko se jim pa z ozirom na vsestranski napredek pridobitvenih možnosti nudi najlepša prilika zadovoljnega obstanka ravno v skupnem izkoriščanju naravnih bogastev, seveda brez izkoriščanja človeka po človeku in naroda po narodu. Mehurčki iz mila so se docela razpihnili, oborožena krivica je prinesla vse tisto in morda še več, kar je Puncer slutil.

Poudaril sem že, da na srečo še nismo pritegnjeni v vojni vrtinec. Divji ples pa zajema že najširše kontinente. In če pri nas še ni vojne, je pa že dovolj nadlog, ki vojno spremljajo in ki prizadevajo najširše ljudske plasti. Naposled je „oboroženo premirje“ itak vedno le svojevrstna vojna, v kateri ljudstva trpe pomanjkanje in so mnogi narodi zapostavljeni. Družbena nasprotja so tedaj manj vidna, manj zaostrena, vedno pa zorijo v družbeno krizo. Slovenski človek je za habsburških časov garal na polju, v tovarnah, rudnikih, delavnicah in drugod, od njegovih žuljev so se redili tujci in domači priskledniki. Kratili so mu pravico do pravičnega kosa kruha, do lastne šole in polnega kulturnega življenja; industrijci in veleposestniki, grofi in baroni so pa širili svojo moč. Naposled je moral za svoje gospodarje ubijati in

umirati po evropskih bojiščih. Za koristi dunajskih bankirjev je osvajal bosanske gozdove in nosil na prodaj svojo kožo. Moral je v trdo emigracijo, kjer je prej ali slej postal samo še suha veja našega narodnega organizma, dočim so se doma šopirili drugi.

Prav iz tragične sodobnosti imamo dovolj primerov, ko so krmarji narodov pozabili — če so sploh kdaj zares mislili! — na usodo naroda in so v varovanju družbenih privilegijev izigravali lastno ljudstvo v vseh ozirih. Če je kazalo, se niso plašili niti izdajstva, kajti malikovalcem zlata ni sveta prav nobena stvar razen polnih bančnih tresorjev. Zlasti v prelomnih dobah, ko lastni narod terja več kakor so mu gospodarji voljni in zmožni dati, je slednjim vse prav, kar služi njihovemu žepu. Zdi se pa, da je ravno v tem mnogo njihove pogubne kratkovidnosti. Največkrat niti niso sposobni ustvariti v narodu tisto mero prepotrebne zadovoljstva, ki v usodnih momentih okrepi v najširših množicah zavest, da je obramba meja hkratu tudi obramba resničnih narodnih koristi. Pravo narodno delo ni paradiranje v narodnih nošah in rodoljubno besedovanje, temveč borba za čim povoljnejše gospodarsko, socialno in kulturno stanje ljudstva. Ta borba se vrši iz dneva v dan in v njej so kljub prozaični vsakdanjosti že zapopadene velike, usodne stvari. Na uspešnosti pravega narodnega dela je najbolj zainteresirano ljudstvo, ki je po svojem naprednem družbenem položaju poklicano, da zbira vse svobodoljubne sile. In ker je ravno ono zgodovinsko določeno, da odpravi sramotno izkoriščanje človeka po človeku, s tem tudi že onemogoča prav tako sramotno izkoriščanje naroda po narodu. Tako se vključuje boj za narodne pravice v obči boj za pravice delovnega človeka. Drugače niti ne more biti.

Puncer pravi, da bodo „izmučena ljudstva — ponudila bratsko roko malim zatiranim narodom v skupnem boju za pravice in svobodo sveta.“ Nacionalist Srečko je s tem izrecno povedal, da je stvar narodne in socialne enakopravnosti skupna zadeva vseh narodov.

Za naš narod ni vseeno, kako se bo reševal iz sedanjih zmed. Srečko Puncer nam je že pred ena in dvajsetimi leti povedal, da od imperialističnega miru nimamo pričakovati nič razveseljivega, pa naj zmaga ta ali oni. Jasno je tudi, da smo sami zase prešibki in se moramo nasloniti na sile z istim hotenjem, ki nam bodo dale zadihati kot enakemu med enakimi. Kriza današnje družbene ureditve prihaja v svoj vrhunec. Ureditev, ki je narodom kratila pravico vsestranskega izživljanja. Ureditev, ki se v agonijskih krčih zateka v blazno vojskovanje; ureditev, ki ni sposobna spraviti gospodarskih in družbenih prilik niti v tak red, da bi gospodujoče plasti v svojem interesu lahko zaposlile vse ljudi, se rešile brezposelnosti in večale svoje bogastvo; taka nevdružna ureditev nima pravice do obstoja. Slovenski narod z njenim polomom ne bo ničesar izgubil. Zaigral bi pa svojo bodočnost, če bi podlegel tistemu pojmovanju novega reda, ki pozna prvenstveno le vodilne

skupine imperial. industrijskih narodov, ki so jim vsi drugi narodi, beli, rumeni ali črni, samo ogromen vir lastnega blagostanja in gospodstva. Ne smejo nas begati vsesplošne zmede, kajti za zunanjim kaosom in trenutnimi presenečenji se dogaja vendarle povsem jasen proces, ki vodi v svetlejšo bodočnost človeštva. Zato ni na mestu prevelika črnoglednost, prav tako pa tudi ne optimizem, ki bi nas uspaval. Nihče nam ne bo ničesar prinesel na krožniku, kajti kdor sam zase ne skrbi, ni niti vreden, da bi mu drugi pomagali. V našem narodu je zadnji čas dozorelo prenekatero pomembno spoznanje. Puncer bi danes ne bil osamljen. To je vsekakor razveseljivo, kajti svojo narodno usodo moremo učinkovito rešiti samo v perspektivi Puncerjeve miselnosti, ki naj nam bo opomin in vodilo.

RAZMIŠLJANJA OB ROBU DOGODKOV

MIRKO PREGRAD

Naj se povprečni človek še tako trudi, da bi ubežal trdi resničnosti našega časa, se mu to nikakor ne posreči. Ako odpre radijski sprejemnik, pogleda v časopis, se pogovarja z znancem, razglablja o sebi in družini; vedno in povsod, dan za dnem, ure v uro buta vanj kruta stvarnost in ga sili k razmišljanju. Četudi mu je mar samo lastna usoda in morda še usoda najbližjih, četudi se pokašlja na svetovno politiko in velike spremembe, docela brezbrizno le ne more mimo vsega svetovnega dogajanja. Nahajamo se sredi velikih preosnov, ki prizadevajo vsakogar. Za tok svetovnih dogodkov se zanimajo ljudje vseh stanov in vseh starosti. Vsakdo čuti, da ni vseeno, kaj se bo zgodilo, kakšen bo izid orjaškega bojevanja, kakšen bo svet po tem klanju.

Ako se otresemo lenobne brezbriznosti in se malo bolj zarijemo v problematiko časa, lahko opazimo, da največkrat ne dojamemo vsega v polnem pomenu. Trenutne epizode so nam včasih važnejše kakor pa celoten tok in tista višja, globlja smiselnost vsega, ki daje času nov obraz. V vsaki razboritejši dobi so bili ljudje, ki so njen pomen za zgodovino in nadaljnji razvoj precenjevali. Zlasti so razni absolutistični oblastniki dobo svojih vzponov ocenjevali kot pomembne viške dogajanj, kar se je vedno izkazalo kot sila relativno. Tudi danes se to in ono prenapenja, mnogokaj pa tudi prezremo. Ob pregledu sil, ki tako ali tako sodelujejo v svetovnem metežu, pa lahko trdimo, da je bil malokateri čas podoben današnjemu. Ni ga bilo takega časa, ker ni res, da se zgodovina enostavno ponavlja, dasi ni tajiti nekih analogij. Vojna 1914—1918 je bila prva res svetovna vojna. Sedanja je druga, a že ni več podobna prvi. Že sama tehnika vojskovanja je drugačna, še bolj je pa spremenjeno razmerje sil in njihovo zadržanje. S prvo vojno je res nekaj podobnosti po formiranju dveh vojnih taborov, po nevtralnosti nekaterih držav, po podobnih vzrokih, ki so vojno sprožili itd. Toda potek vojne je drugačen, spremenjeni so tudi partnerji. Največja razlika je pa v zadržanju največje kopne velesile Sovj. Rusije, ki ne izvaja docela samostojne politike samo v besedah, temveč tudi v dejanjih. Zato se tem bolj upravičeno sprašujemo, kakšen bo svet, ko se unese vojna vihra.

Zdaj doživljamo že tretjo nad vse napeto jesen. Prva je dala monakovsko rzsodbo, ki je razmajala Češkoslovaško republiko, odrinila Rusijo iz evropske

politike, prinesla „mirovno“ moro in nekoliko zavlekla straščečo katastrofo. Pred letom dni pa se je v Evropi sprožilo, sesula se je Poljska. Letos se evropska vojna dejansko spreminja v svetovno. Gotovo so vse tri jeseni važni mejniki dogajanj na našem planetu. Ni pa manjkalo pomembnih vmesnih postaj. Letošnja pomlad je prinesla raznim državam celo vrsto porazov, v zgodnjem poletju se je zlomila Francija. Tudi kapitulacijsko Monakovo, začetek vojne v Evropi in zdaj njena razširitev na ostale kontinente, ustvarja važna razdobja in kaže tudi na neko neizbežno zakonitost razvoja.

Iz dosedanjih, mnogokrat presenetljivih vojnih dogodkov je mogoče vendarle ugotoviti nekaj smernic v razvoju drugega velikega imperialističnega spopada. Nalike s prvo svetovno vojno v mnogočem ne drže. Sedanja tehnična vojna se nujno omejuje na industrijsko visoko razvite zapadne velesile, h katerim ohromimo šteti tudi doslej še nevojskujočo se Ameriko. Ob splošnem uničevanju se bo ohranila še najdalje neizrabljena Rusija, ki je v prvi svetovni vojni kot gospodarska kolonija zapada najbolj nosila svojo kožo na prodaj. — Vse analogije s prvo svetovno vojno je onemogočilo skrivnostno zadržanje Sovj. Rusije, ki postaja v končnem obračunu najpomembnejša neznanka. Prav njeno negotovo zadržanje je pospešilo neizbežni oboroženi spopad velesil in indirektno povzročilo zlom Francije. Saj so vse perspektive in direktive evropske politike temeljile na neizbežnem obračunu Sovj. Rusije z zapadnimi velesilami in ta napačni račun je znatno pomagal k zmagovitemu vojaškemu dvigu Nemčije in hkrati zazibal v brezskrbnost francoske in angleške državniške. Evropske politične perspektive se niso izkazale za resnične in hočeš nočeš so morale v bojno areno vendarle zapadne velesile, ki so plačale svojo zмотo z občutnimi porazi.

Druga velika vojna je izrazito tehnična vojna, ki jo zmorejo samo visoko industrializirane države. To novost je drago plačala poljedelska Poljska in enako tehnično nepripravljena Francija. Okolnost, da se nahajajo v medsebojnem uničujočem boju vodilne industrijske države zapada, odkoder poteka vsa dosedanja evropska in z njo tudi vsa svetovna civilizacija, pa tragično uresničuje proročanje o zatonu zapadnih dežel.

Kakšne so idejne osnove za to strahotno uničevanje in kje je ob tej splošni katastrofi mesto ostalemu svetu, ki je ostal še izven vojne? — Latentna imperialistična nasprotja komplicirajo ne glede na možne vojne cilje in koristi še različne temeljne miselnosti raznih narodov, ki ustvarjajo med njimi skorajda nepremostljive prepade. — Na zapadu se je razvila miselnost, ki jo imenujemo demokratično. Razvila se je po stoletnih stanovskih bojih v Angliji, Franciji in Ameriki kot politična pridobitev meščanstva. V teh deželah se je razvilo do največje mere načelo osebne svobode, osebne podjetnosti in osebne odgovornosti. S temi vrtilinami so si, zlasti Anglosasi, v trdih bojih osvojili prekomorske zemlje in jih kolonizirali, in te vrtiline so hkrati rodile najlepše sadove v vseh področjih kulture. Svoj vrh je dosegla demokratična ideologija preteklo stoletje ob prehodu manufakturno-agrarne delovnosti v industrijsko. Industrijska tehnika pa je hitreje, kot je bilo mogoče predvidevati, končala družbeno idilo čistega liberalno-demokratskega sistema. Tehnika in industrija sta neverjetno hitro zdrobila meščanski in kmetiški srednji stan, glavna nosilca liberalne demokracije, in ga pognala v inteligenčni in delavski proletariat. Po tem razkrajnem procesu, ki je trajal komaj nekaj desetletij, je ostala zapadna demokracija samo politična forma privilegiranih stanov, forma državljanske svobode brez socialnega korektiva, brez socialne vsebine. To dejstvo se je najbolj očito pokazalo v Franciji, ob njenem zlomu. Toda Francija vzlic svoji veliki revoluciji ni tista dežela, kjer je demokracija razvila svoje skrajne politične in materialne

možnosti. Ta dežela je Amerika, kjer je dosegla podjetnost, podprta z orjaškim razmahom tehnike, svoje največje triume. In samo v Ameriki je lahko nastala ona vzpodbudna bajka o mladem raznašalcu časopisov, ki se z osebno podjetnostjo dokoplje do milijarderja... Strahotna kriza, ki je prišla pred leti tudi nad Ameriko, je postavila tudi to družbeno bajko na laž. In v deželi, kjer je bilo vmešavanje državne oblasti v gospodarstvo zasovraženo bolj kot v kateri koli drugi demokratični deželi, je morala država na pomoč z — Novim gospodarskim načrtom.

Druga, avtoritativna miselnost, ki obvladuje danes skoraj vso Evropo, se ni porodila iz relativne svobode, marveč iz vojaške discipline, v vojaškem taboru. Njena domovina je bila siromašna in prostora željna dežela Friderika II. na evropskem vzhodu, na tleh nekdanjih bojevitih križarjev. Na teh vojaških postojankah se je v teku vekov oblikoval poseben ljudski in družbeni ideal, ki je v ostrem nasprotju z zapadnim. To je ideal špartansko skromnega in discipliniranega človeka, ki ne živi individualnega, podjetno razmahnjena življenja, marveč živi v vojaški strogo-rednosti življenje za svoje ljudsko ozir. stanovsko občestvo. Ljudski tip, ki ga je ustvarila ta junkersko-vojaška civilizacija, je nepolitičen in malo individualen človek, pri tem pa delaven in precizen kot stroj. Svoj družbeni ideal pa si je vodilna gentry prikrojila po vzorih nekdanjih križarskih edinic na evropskem vzhodu — načrtno kultivirana fizična in moralna elita, ki naj upravlja politične zadeve podanikov in jih vežba za boj zoper vsakokratnega sovražnika. Oba opisana sistema sta se v teku razvoja gmotno in moralno utrjevala z agresivnim imperikalizmom, prvi prvenstveno z gospodarsko ekspanzijo v prekomorskih deželah, drugi z vojaško kolonizacijo in narodnostno asimilacijo sosednih celinskih dežel.

Ako je prvi trgovsko-meščanskega, drugi vojaško-junkerskega, je tretji danes v Evropi vladajoči sistem izrazilo delavskega izvora. Nastal je iz negacije aziatsko-plemiškega despotizma, kakršnega je vzdrževal carizem od svojega početka do svojega konca. Po izreku pisatelja Gorkega je bila dediščina carizma „smrad obče nevednosti, zopernega egoizma in brezskrbne lenobnosti“. Sposobnost osebne inicijative, organizacijski dar, delovna disciplina, točnost, vzdržnost, skrbnost, varčnost, eksaktna delavna metoda, racionalno ukrepanje, nepodkupljivost — državljanske vrline, ki odlikujejo Evropeca, se v caristični Rusiji niso mogle nikoli razviti.

Carizem se ni posebno trudil, da bi dvignil rusko ljudstvo iz aziatske letargije in toposti, saj je bila strahotna pasivnost podanikov najboljše jamstvo za obstoj njegovega samodrštva. In tako je delovanje ruskih revolucionarjev raznih barv nujno težilo za tem, da se to anahronistično samodrštvo zruši in se na njegovih ruševinah ustvarijo široko zasnovane socialne in gospodarske reforme, ki naj omogočijo tudi najširšim ljudskim plastem dostojno življenje. V središču tega sistema na pohodu je bil lastni ruski človek, njegova socialna blaginja, njegov gospodarski napredek, v velikem nasprotju z zapadom, kjer so bili predmet „visoke politike“ tuja ljudstva iz trgovsko-profitnih ali narodno-asimilacijskih interesov. In imperialistične osvojitve carizma so prihranile današnji Rusiji za dobo dolgih vekov potrebo po kolonialni ali celinski ekspanziji. Razsežna in večidel redko naseljena ozemlja, ki si jih je prisvojila carska Rusija v teku 16. do 19. stoletja, niso bila v realnem razmerju z njeno gospodarsko in populacijsko zmogljivostjo. Ogromni prostori Rusije še dandanes čakajo, da se napolne z ljudmi in nasitijo z blagom. Ta posebnost ruske kolonizacije, da se je radi razsežnosti prostora in relativno majhne gospodarske zmogljivosti vršila gospodarska in ljudska penetracija izredno počasi, je ustvarila neglede na miroljubno rusko psiho danes posebno narodnostno politiko, ki se izraža v popolnem priznavanju in ohranjanju tujih

Ljudstev, njih kulturnih in materialnih dobrin na področju Sovj. zveze. Pomanjkanje potrebe po prekomorskih ali celinskih osvojitvah in respektiranje tujih ljudstev doma sta najznačilnejši sestavini današnje ruske zunanje in notranje politike. S to politiko pa se Sovj. zveza bistveno razlikuje od vseh ostalih velesil in se je mogla prav radi nje odtegniti današnjemu občemu imperialističnemu spopadu, ki ga v veliki meri označujeta glad po pomorskih in celinskih kolonijah in oblastna volja do pokorjenja tujih narodov. Danes, ko se v zavojevani Evropi, in to celo v Voltairjevi domovini, tolikanj krošnjari z gesli o povratku k preprostemu, čednostnemu življenju, k naturi in agrarni proizvodnji, je treba opozoriti na dejstvo, da je Sovj. zveza prva spregledala to lažnivo in za narod in državo nevarno bajko, ko se je bila pred 25 leti zagnala, „industrijalizirat vse življenje, urejat najgrandioznejše gospodarsko podjetje: akcijsko družbo s 150 milijoni udov“, kakor pravi dr. Fran Sušnik v svojem Pregledu svetovne literature (Cirilova tiskarna, Maribor 1936). Sovj. zveza se je dobro zavedala, da pomenita industrija in tehnika ogromno moč in oblast, zoper katero ne zaležejo tudi milijonske države in vojske kmetov. Ako bi še danes obstojala agrarna, carska Rusija, bi se kot finančna kolonija zapadnega kapitala prav gotovo zapletla v vojno. Prisilili bi jo njeni upniki, v vojni bi iskala izhodišča za notranje težave, radi zaostalih gospodarskih prilik bi se ne mogla upirati najrazličnejšim zunanjim pritiskom. Težko bi se izločila iz raznih blokov in ubirala povsem samostojno pot, kakor jo hodi Sovj. zveza, ki se vsakdo poteguje za njeno naklonjenost. In v času, ko se zapadni svet medsebojno uničuje, je Sovj. zveza izven vojne vihre, kot ogromen otok miru, ki bo s svojimi neizrabljenimi in neizčrpnimi ljudskimi in materialnimi rezervami v tem spopadu nujno odločal.

Novo Rusije pa ne smemo gledati z očmi nekdanjih romantičnih slavjanofilov, četudi je njeno prebivalstvo po pretežni meri slovanske krvi. Nekdanje slavjanofilstvo je izhajalo iz drobne, imperialistično nastrojene peščice ruskega meščanstva. Njegovi simpatizerji so bili Srbi in Bolgari in iz strahu pred raznarodovanjem meščanska mladina zapadnih Slovanov (razen Poljakov) v Avstriji. Slavjanofilstvo pa je imelo mimo nemogoče zamisli centralistično urejenega in upravljanega veslovanskega „samodržavja“ za zapadne Slovane še eno usodno sestavino, bilo je izključno pravoslavno usmerjeno, kar dokazuje tudi sloviti Londonski pakt. Slovansko pravoslavje je bilo ideološko orožje carske Rusije, s katerim je operirala na slovanskem jugu v dosego svoje visoke imperialistične politike, ne da bi prav dobro poznala in upoštevala posebne potrebe svojih varovancev. Za zapadne Slovane pa je bilo slavjanofilstvo stvarno komaj več kot naivna moralna uteha. In še ene ovire ne smemo prezreti, radi katere se slavjanofilstvo ni moglo razviti v podrobno kulturno in politično vzajemnost med Rusijo in ostalimi slovanskimi narodi, namreč razlike v družbenem in stanovskem ustroju Rusije in njenih resničnih in namišljenih varovancev. Na eni strani gosposčina knjazov in grafov, ki jim je bil vsak živ kontakt s plebejci telesno mučen, na drugi strani — mladi plebejski narodi in državniki, sami kmetje in napol meščani, stremeči za napredkom v smislu zapadnih meščanskih demokracij.

Danes sta sicer plemstvo in pravoslavje izločeni iz ruske politike, kar pa še ne govori za možnost, da bi se nekdanje slavjanofilstvo poživel. Ne smemo pozabiti, da je bila ta ideologija po svojem izvoru imperialistična koncepcija ruskega meščanstva. V Rusiji pa danes ni meščanstva v stanovskem smislu. Vrhu tega se ima danes Rusija za zvezo raznih avtonomnih držav in narodnosti. Ta njena v bistvu nadnarodna politična koncepcija ji je očitno najboljše jamstvo za miren in uspešen obstoj in razvoj njenega celotnega državnega telesa. Ogromno večino

delnic, t. j. večino prebivalstva, imajo v tej 200 milijonski akcijski družbi tako Rusi, in bi res ne kazalo, da bi s kako hrupno, slovansko nastrojeno zunanjo politiko, ki bi se morala izražati tudi v notranjepolitičnih ukrepih, po nepotrebnem rušili mir in sožitje z ostalimi „delničarji“. In da ostanemo pri primeri z akcijsko družbo, ki je, mimogrede povedano, pravo nasprotje kasarnskemu despotizmu, — kateri večinski delničar bo tako nespameten, da bi se javno ponašal in razglašal, češ, vse to je njegovo in samo njegovo, ako more mirno tako ukrepati, da je v korist i njemu i njegovim sodelničarjem? Današnja Rusija ne zasleduje nacionalno-meščanskega imperializma, zato od nje slovanske zunanje politike ni pričakovati; pri njenem današnjem družbenem in državnem sestavu bi bila taka politika velika nespamet.

Ali se potemtakem slovansko poreklo balkanskih držav politično sploh ne da eskomptirati? Na to vprašanje ni mogoče docela negativno odgovoriti. Zemljepisni položaj neke države ima ne glede na družbeni ustroj in stanovski sestav njene vlade neko geopolitično stalnico, mimo katere ne morejo še tako revolucionarni vladni sistemi, ako nečejo škodovati celotnemu državnemu organizmu. Balkan pa je za Sovj. zvezo politično enakega pomena, kakor je bil za carsko Rusijo. Gre torej zato, da se ta konstantni ruski interes na Balkanu z diplomatskimi in kulturnimi odnošaji primerno fundira. Nekdanje slavjanofilska koncepcija pa je mrtva. Ona je svoj čas upravičeno vznemirjala ostale evropske narode, ki so v njej videli propagando za idejo brezobzirne hegemonije ene rase nad Evropo. Taka koncepcija se nam zdi danes še bolj nerealna in fantastična kot kedaj poprej. Ne v hegemoniji nad narodi, marveč v vzajemni pomoči in sodelovanju je ustvarljiva ideja slovanske solidarnosti.

Ali pojde Sovj. zveza v vojno, se sprašujejo danes vsi politični radovedneži. Po politični koncepciji Sovj. zveze je njen skorajšnji vstop v vojno skrajno neverjeten, vzlic vsem provokacijam ob njenih mejah. Ne smemo prezreti dveh dejstev, ki pojasnjujejo zadržanje Sovj. zveze v tej vojni. Da je Sovj. zveza zainteresirana na dolgotrajni vojni, ki se je sama, kakor dolgo je le mogoče, ne udeleži in da je bilo pred več kot enim letom celo mogoče, da bi Sovj. zveza z vojaško akcijo na strani zaveznikov drugo svetovno vojno ali sploh preprečila ali pa jo vsaj neprimerno skrajšala. To očitno ni bilo v interesu Sovj. zveze, ki ji je udarnost vojaških „agresorjev“ prav tako malo pri srcu, kot plutokratska moč zapadnih sistemov in sil. Obe sili skuša z dolgotrajno vojno zmrviti in to je tudi ključ do njene skrivnostne politike. V prvi svet. vojni je bila politika carske Rusije donkišotska, v službi tujih velesil in za njih interese, danes je politika Sovj. zveze kruto stvarna, varujoč samo lastne interese. „Pomagali bomo samo močnemu,“ je pred leti dejal Stalin. Kdo je danes na vrhu in kdo na tleh, pa je danes še težko reči. To se utegne pokazati šele čez leto ali več dni in tedaj bo tudi Sovj. zveza opredelila svoje stališče, in sicer ob obči upehanosti kot odločujoči činitelj, ki bo zahteval primerne politične koncesije.

Kar se tiče odnosa malih narodov do zapada, je zelo poučen primer Francije. Francija je kot prirodno bogata in industrijska država obvladala finančno in s tem tudi politično številne evropske narode. Bile so tri kategorije narodov: Francija in ostali industrijski narodi zapada, obrobni gospodarsko zaostali narodi s pretežno agrarnim značajem in nazadnje kolonialni narodi. V drugo kategorijo smo po svoji finančni odvisnosti spadali tudi mi in razmerje, ki je vladalo med nami in Francijo, je bilo podobno razmerju visokega denarnega gospoda do svojega oddaljenega plebejskega sorodnika. To razmerje ni bilo niti lepo niti posebno pravično. Ustvarjeno je bilo na fikciji francoske vojaške, politične in finančne vsemočnosti

in absolutne nebogljenosti balkanskih držav. Oboje se je izkazalo za napačno. Koliko pa veljajo pogodbene obveznosti visokih zaščitnic do malih držav, je pokazalo najboljše Monakovo in to, kar je Monakovu še sledilo. Kot politična zaveznica v miru je imela Francija za nas eno neprecenljivo čednost: bila je daleč in bila je gospodarsko in teritorialno sita dežela.

Zlom Francije je čez noč preokrenil ves politični položaj v Evropi in na Balkanu. Vendar bi bilo iz njenega zloma prenačljeno sklepati na skorajšen zlom ostalih demokratskih sil. Takih sklepov ne delajo niti osrednje velesile niti Sovj. zveza, razen v svrhu domače propagande. Ne smemo prezreti, da so Anglosasi, kakor uči zgodovina, najbolj žilav in trdovraten narod na svetu in da so od njih kolonizirane dežele skoraj nedosegljivo daleč od evropskih vojaških baz. Vrh tega spadajo te dežele med politično najbolj zrele in ustaljene na svetu. Prilagodljiva evolucija družbeno-političnih razmer v anglosaških deželah utegne preprečiti nastop usodnih kriz ali katastrof, kar potrjujejo dalekosežni posegi državne oblasti v zasebno gospodarstvo tako v Angliji kakor v Ameriki. In ni izključeno, da se bo v teku dolgotrajne vojne v teh deželah gospostvo lordov in zasebnega monopolističnega kapitala docela omajalo, ne da bi se pri tem zlomila obrambna moč države.

Takih radikalnih ukrepov v dosego skupnega državnega cilja politično labilna Francija ni bila sposobna. Francoski chateclairski temperament, hitro vznemljiv in spremenljiv in malo odporen v velikih krizah, ustvarja bistveno drugačno zgodovino. Samo v preteklem stoletju je doživela Francija kar dva velika diktatorska poskusa in za njima dve bridki restavraciji. Danes si prizadeva preživeti tretjo.

Današnji imperialistični spopad ima v sebi latentne socialno-reformne tendence, ki jih početniki vojne niti niso hoteli niti jih ne morejo več zaječiti. Za velikimi zmagovitimi in poraženimi armadami sledi danes nevihta socialnih obračunavanj. Kakšen bo svet, ako se vojna ob razmeroma enakih nasprotnikih dovede do svojega bridkega konca? Samo eno se da naslutiti — nastopila bo splošna socialna nivelizacija, ki bo v svojih konsekvencah onemogočila izkoriščanje posameznikov in malih narodov. To pa nas kot zapostavljen narod malega človeka ne more plašiti. Bolje pa je, da si svoje zadeve lepo v miru sami uredimo, ko da bi jih prišli urejevati drugi, na naš račun.

NA VZHODU SPET NEKAJ NOVEGA

IVAN MOSTNIK

Zadnja poročila iz Daljnega vzhoda pravijo, da so Kitajci na svojem pohodu proti Japoncem dosegli veliko reko Jangtsekiang med mestoma Hangkov in Nanking. Zemljevid Daljnega vzhoda pomeni za povprečnega Evropeca veliko neznanstvo in se zanj navadno briga približno toliko, kakor za lanski sneg; vendar pa kaže tudi najbolj površen pogled na zemljevid Azije, da so Kitajci morali doseči velike uspehe. Zdi se, da so po prvih letih bolj pasivnega odpora (od l. 1936.) postali vedno podjetnejši in da se vedno bolj „vmešavajo“ v svoje lastne zadeve. Medtem, ko smo doživeli, da je v Franciji propadel odpor in propadla fronta v glavnem radi nerazporejenosti desničarjev kakor tudi levičarjev, doživljamo na Kitajskem prav nasprotno — od skrajne desnice do skrajne leve je skoraj ves narod v borbi proti tujemu osvajevalcu. Ta pojav je zanimiv in končno tudi lahko postane pomemben — saj je Kitajcev po skromnih cenitvah vsaj 450 milijonov.

Nedavno sklenjeni trojni pakt med silami osi in Japonsko predstavlja vsekakor velik uspeh obeh evropskih sil, Japonski sami pa v trenutku ni prinesel prav nikakšne vidne koristi. Res, za zelo kratek trenutek — pred omenjenim nastopom Kitajcev, je pobiljšal japonske pozicije proti Angliji. Vendar je Anglija na Daljnem vzhodu že itak precej časa vodila politiko čistega kompromisa. L. 1938. je Viktor Sasoon, angleški milijonar izjavil, da je... „Japonskim bančnikom, industrijalcem in diplomatom potrebno prijateljstvo Anglije in Amerike, da bi dobili finančno pomoč za rekonstrukcijo Kitajske, vendar so na žalost na Japonskem še neki krogi, ki niso razumeli pomena tega prijateljstva“. (Po knj. „E. Snow: Tihi ocean“). Med tem časom so „krogi“, nad katerimi se je pritožil angleški milijonar, dobili na Japonskem vedno večji vpliv in vedno bolj poskušajo rešiti situacijo z lastnimi sredstvi in brez tujih financ. Japonska je začasno uspela. Angleška se je v nemajhni meri uklonila japonskim zahtevam in zaključila l. 1939. z Japonsko sporazum, po katerem Kitajske ne bo več podpirala. Prav tako je predala Japoncem vse srebro kitajske državne banke, ki jo je imela na ozemlju angleške koncesije v Tiencinu. (Snow.) Šele najnovejši dogodki so stališče Angleške spet spremenili. Lahko trdimo, da gre zopetna otvoritev poti skozi Burmo in pošiljanje vojnega materiala Kitajski predvsem na rovaš Amerike, ki je tudi tukaj Anglijo precej podprla — čeprav seveda ne zastonj in seveda ne nesebično. Nesebičnosti pa človek seveda ne bo nikjer našel tako malo, kakor v politiki.

Vse to je le naravno. Naravno je tudi, da gledajo Amerikanci s svojih bojnih ladij že nekaj časa s precejšnjim nezaupanjem japonsko zastavo, ki simbolično predstavlja vzhajajoče sonce. V Ameriki pa industrijski in finančni interesi še vedno v zelo veliki meri vplivajo na politiko. In interese USA je mogoče izraziti v številkah. Pred kratkim so še imeli Amerikanci na Japonskem investiranih 426 milijonov dolarjev, na Kitajskem pa le 265 milijonov. Seveda pa se Amerika tudi silno zanima za usodo ogromnega kitajskega trga. Japonska mornarica predstavlja grožnjo — posebno če jo podpira nejasna, pa vendar občutna grožnja s strani Atlantika.

Vsi navedeni in drugi razlogi silijo Ameriko vedno bolj na ukrepe proti Japonski. Vendar se to dogaja le počasi in korak za korakom. Japonska je najboljši kupec Amerike. In svojemu najboljšemu kupcu se trgovec nerad zameri, čeprav je ta drugače že precej neprijeten. Zato so Amerikanci za zdaj prijateljsko objeli Avstralijo — s prijateljskim, pa zelo realnim objemom oklopnih ladij — in mimo grede podprli Anglijo.

Tretja velesila ob obali Tihega oceana je Sovjetska Rusija. Njeno stališče do Kitajske je oficialno na nedvoumen način izrazil Molotov dne 3. maja l. 1939.: „Vi prav dobro poznate izjavo tovariša Stalina o naši pomoči narodom, ki se bore za neodvisnost svoje domovine. To se v polni meri nanaša na Kitajsko in na njeno borbo za narodno neodvisnost. Mi v stvarnosti dosledno izvajamo to politiko“. Čeprav se zdi ta izjava popolnoma jasna, ji vendar šele daje relief druga, kruto realistična izjava samega Stalina: „Dandanašnji ni navada, da bi računali s slabimi, računa se samo z močnimi“.

Lahko trdimo, da sta ti dve izjavi izredno značilni za Sovjete in jasno osvetljujejo sovjetsko politiko na Daljnem vzhodu. Če bi se bili Kitajci pokazali slabe, če bi se bili udali pritisku japonskih bajonetov, bi se Amerikanci zanje ne brigali, najprej pa bi jih iz svojih računov črtali sovjetski Rusi.

Kitajska je velikan, ki se svojih sil vedno bolj zaveda. Najnovejša pomoč iz britanske Burme ji je seveda dobrodošla, prav tako stalno dobiva pomoč po tisočkilometrskih puščavskih avtomobilskih poteh čez Turkestan in Mongolijo. V

notranjosti Kitajske pa že delajo danes tudi kitajske tovarne kitajsko orožje, ne le puške z municijo, temveč tudi nekaj težke artilerije, tanke in celo letala. Med nasprotujočimi si interesi velikih sil si Kitajska utira pot. Vzvalovane mase Kitajcev, teh rumenopolnih, inteligentnih, požrtvovalnih in neverjetno žilavih ljudi že danes brez dvoma vplivajo na tok svetovne zgodovine. Skoraj po nujnosti moramo čutiti z njimi. Saj se borijo za to, da bi bili svoji na lastni zemlji.

OB RUSKEM ZGODOVINSKEM FILMU „PETRUI.“

JAD.

Zgodovinski film iz zapadnoevropskih in ameriških filmskih ateljejev se le redko kedaj povzpne do nespornih umetniških višin; preveč je ujet v trgovsko presojanje uspeha po izkupičku predstav, ki je z umetniško vrednostjo često v obratnem sorazmerju. Namen takih zgodovinskih filmov ni prikazovanje dobe in okolja, v katerem so nekoč ljudje živeli in se borili, ampak jim gre za apartni, eksotični okvir kakih več ali manj banalnih ljubavnih zgodb. Zato pada izbor najraje na dobo, ki nudijo režiserju čim več možnosti, da prikaže nekaj mičnih ljubavnih pustolovščin v razkošnih toaletah, ki se lepo odražajo od romantičnega ozadja zgodovinskih soban ali grajskih logov. V zadnjem času se dogaja, da tu pa tam nastopa tudi politična tendenca, posebno ob slikanju strahot francoske revolucije ali junaštvo ameriških konkvistadorjev. Le izjemoma pride tudi do filmov z naprednejšo tendenco, kajti včasih se da zaslužiti tudi s prosvetljenejšo publiko.

Ruskemu filmu, ki je nastal kot čisto propagandno sredstvo, pot do umetnosti ni bila že v naprej zaprta, saj se je že kmalu uveljavilo načelo: čim višja je umetnina, tem uspešnejša je propaganda. Puhla propaganda brez umetniških pretenzij je tudi kot propaganda slaba, ker ne prepričuje. Rusi so se v filmu šele pozno odločili za zgodovinske snovi, preveč jih je zanimalo vsakdanje življenje, predvsem pa revolucija sama, da bi imeli čas ozreti se nazaj. Šele, ko je bilo glavno delo opravljeno in ko so najtežja vprašanja iz sodobnosti in iz borbe za oblast umetniško obdelali in morda tudi izčrpali, so posegli v preteklost. Ob površnem razmotrivanju, bi človek dejal, da niti osebnost Petra Velikega, niti njegova doba za Ruse danes ne pomenja snovi, ki bi jo bilo vredno umetniško obuditi. Petrova že prislovična nasilnost, njegove vojske, trpljenje tlačanov in nastop trgovcev so vse stvari, ki za njihovo ideologijo na videz ne nudijo posebnih privlačnosti.

Toda kdor koli si je film o Petru Velikem ogledal, je moral — morda razočaran — spoznati, da so ostali Rusi zvesti svojim načelom in svoji ideologiji. Tudi ta film je propaganda, propaganda v najboljšem smislu besede. Neizprosna borba med staro in novo Rusijo, borba med brezobzirno preko tradicij stopajočim duhom časa in med nazadnjaštvom, ki se je potapljalo v predsodkih, je naslikana v tako jarkih barvah, da pozoren gledalec ni niti za hip v dvomu, na čigavi strani stojijo simpatije današnjih ruskih oblastnikov, ki smatrajo Petra Velikega kot svojega predhodnika. Kljub tem simpatijam za velikega reformatorja in revolucionarja pa niso naklonjeni vsem stremljenjem dobe. Prikazana je tudi druga plat: nastajajoča korupcija in brezobzirno izžemanje malega človeka, ki je dobilo samo druge oblike, kajti kmet je ostal slej ko prej nesvoboden tlačan. Libretistoma in režiserju je uspelo, da so znali to drugo plat učinkovito podčrtati in s tem dati dobi tudi tisto objektivno podobo, ki jo v zapadnoevropskih, oziroma ameriških

filmih ob čistem idealiziranju tako zelo pogrešamo. Usoda tlačana, ki spremlja glavno dejanje kakor pripev posebno v sceni, ko se bori s samim carjem in ko v blatu in vodi gradi novo prestolico Rusije naravnost, ima simboličen značaj. Tudi odnosi med bojarji in trgovci ter Petrom so slikani v smislu sociološko zgodovinskih teorij. Kljub temu pa film nikoli ne postane shematično ogrodje za dokazovanje te ali one teorije.

Idejna vsebina dela pa ni edino, v čemer se film od ostalih tako zelo razlikuje. Čeprav je režiser Petrov, ki šteje k mlajši generaciji sovjetskih režiserjev, že zapustil skrajnosti do utrudljivosti nanizanih kratkih scen, po katerih so se sovjetski filmi že na zunaj ločili od zapadnih, je vendar v vsem še vedno vidna neka naglica v menjanju prizorišč, ki gledalcu ne pusti prav do sape. Pri tej naglici človek komaj opazi, da film pogreša dramatično napete prizore, saj vedno nova slika na platnu priklenja gledalčevo zanimanje do konca. Tudi nobenih idealizacij ni v filmu, ampak je povsod vidno neko stremljenje po resničnosti, tudi tedaj, kadar s tem junak dobi kako nesimpatično črto. Prizori v filmu dihalo neko mogočnost in monumentalnost, ki ji daje osebnost Petra poseben pečat. Vsaka njegova kretnja dokazuje neomajno odločnost, ki nikoli niti za hip ne zdvomi in ne okleva. Zdi se, da je imel režiser z izborom Simonova za tako vlogo posebno srečo, že njegov smeh, njegova hoja in njegov glas se skladno uvrščajo v zamisel Petra, ki odpira Rusiji okno v Evropo. Nekaj prirodnega je v njem, kakor v vsem filmu, čeprav tudi psihološke potankosti v nekaterih prizorih naravnost presenečajo. Da omenim samo spor med očetom in sinom, ali pa odnose med Katarino in Menšikovim, katerih igra ne zaostaja za Simonovljo. Posebno impresivni so prizori množic (ob spuščanju zvona), čeprav so stopnjevani skoro v grotesko.

Film je doživetje, ki ostane dolgo v spominu.

Z A P I S K I

CYRANO DE BERGERAC. Zgodovinski Cyrano je bil Rostandovemu v nekaterih ozirih prav podoben, v drugih pa ne. Res je, da je živel v razuzdanih časih izredno vzdržno, vendar pa ni bil nikakšna nakaza, ni bil grd. Če smemo verjeti sodobni sliki, je imel pač orlovski nos nekoliko pretiranega obsega, to je pa tudi vse. Neki kulturni zgodovinar je zapisal, da bi današnje ženstvo prej reklo, da je „interesanten“. Res je, da je bil Cyrano jako duhovit pisatelj, ki so mu drugi ljudje odnašali domisleke. In kakšni ljudje. Molière je uporabil njegovo frazo v „Scapinovi zvijačih“. Tam ponavlja skopi Argante nekolikokrat: „Pa kaj vruga, je iskal na tej galeri!“ Slično komično sceno s tem izrekom pa že najdemo v komediji Cyrana de Bergeraca. Prav tako si je nekoliko fantastičnih domislic poeta z velikim nosom izposodil Voltaire.

Meni je najbolj pri srcu citat iz Cyrana, ki ga najdemo med Verlainovimi pesmimi. Citat glasi v prevodu: „Slavec, ki z vrha veje gleda svojo sliko v vodi, misli, da je padel v vodo. Na vrhu hrasta sedi, pa se vkljub temu boji, da bo utonil!“ To je zelo duhovita, poetična prispevka človeka, ki ima polno notranjih ovir, kakor bi danes rekli: „kompleksov“ in se zato boji navidezno brezizgledne situacije; ovire, ki ga držijo, so pa vendar le v njegovi zavesti, in nikjer drugje.

Sijajni Cyrano, kako je to dobro zadel! Najbrže je imel tudi sam komplekse, in jih je zato tako dobro poznal.

Mimogrede bi pripomnil, da se je za spomin pisatelja Cyrana de Bergeraca zavzel Charles Nodier, romantik, ki je pod Napoleonom živel in delal v Ljubljani in simpatično pisal o našem narodu.

B. R.

ITALIJANŠČINA V ŠOLAH. V novejšem času so uvedli v naše srednje šole tudi italijanščino. Znanje italijanščine je gotovo koristno, ni pa zelo verjetno, da bi mogla italijanščina v kakor koli doglednem času pri nas nadomestovati nemščino in francoščino. Za kulturnega zgodovinarja je vsekakor zanimiv problem, zakaj italijanska lepa in znanstvena literatura v celoti čisto gotovo precej zaostaja za francosko in nemško. O pomanjkanju nadarjenosti tu ne more biti govora. Italija je bila v dobronem delu srednjega veka in v renesansi v mnogočem učiteljica vse Evrope in rodila dolgo vrsto genialnih ljudi. Kmalu po renesansi se začne pot navzdol. Prav iz renesanse je izvajal prvi „rasist“, grof Gobineau, svoje neupravičene pesimistične zaključke. Vendar so Italijani dali v znanosti do najnovejšega časa izredno pomembne ljudi, kakršni so Mosso, Golgi, Grassi, Marconi in dr. Menda bi morali iskati vzroke v socialnih in ekonomskih razmerah. Te posebne socialne in ekonomske razmere so tu delovale izrazito negativno. Niso preprečile posameznim nadarjenim ljudem, da se ne bi povzpeli navzgor, vendar njihovi podvigi niso dobili „baze“. Tudi mi Slovenci smo dolga stoletja dajali naše najboljše sinove tujini, tako da je domovina ostala uboga. Italijani tega „davka nadarjenosti“ niso plačali v tej meri, plačali so ga pa tudi in v osemnajstem kakor v devetnajstem stoletju so njihovi komponisti dosegali pogostokrat svoje uspehe na tujih tleh, predvsem še v Franciji.

B. R.

NENASITNI BOG MARS. Anatole France je ustvaril sijajnega gospoda abbeja Coignarda, pravega junaka „Kuhinje pri kraljici gosji nožici“ in še drugih knjig. Ta abbe Coignard pravi nekje, da bi človeka „brez božje milosti“ lahko imenovali „žival s puško“. Kaj bi rekli? Pacifizem, posebno še brezpogojni pacifizem je danes gotovo škodljiv in nesmiseln, pa vseeno — dobro bi bilo, ako bi se od časa do časa spomnili na nesorazmerje med silno komplicirano tehniko ubijanja, in primitivnostjo, s katero se (tudi pri nas) pogostokrat obdeluje zemlja in zatirajo bolezni. In ne bi bilo slabo, če bi se spomnili, da je tudi tukaj tehnika žela veličastne uspehe. Za poznejše čase!

B. R.

NAZAJ H GRUDI? Včasih je bilo slovensko podeželje silen rezervoar, iz katerega je črpalo vse prebivalstvo svojo silo, biološko, duševno, narodnostno. Danes so se razmere bistveno spremenile, manjši kmetje živijo silno težko, da o kmetškem proletariatu, dninarjih in viničarjih, sploh ne govorim. Vzporedno s težkim življenjem na deželi je tudi prenehal oživljujoči val življenjske moči, ki je prihajal s kmetov. Statistika rojstev ni pri nas prav nič zadovoljiva, tudi na deželi ne. Danes pa je v skladu s težkim ekonomskim stanjem tudi skoraj prenehal osvežujoči vpliv kmetске kulture, narodne pesmi in ostankov folklore, ki pri nas niti ni bila tako revna, kakor so včasih mislili. Danes je človeku tudi duševno vedno bolj težko „iti na deželo“. In nikakšen slučaj ni, da v veseli družbi na pr. pojejo včasih pesem „Je pa davi slanica pala“, na melodijo „Volga, volga“. To seveda strahovito ubija prvotno deklamacijo. To je prav strašno barbarstvo in huda krivica „Slanci“, kakor tudi „Volgi“.

B. R.

Miško Kranjec: Do zadnjih meja. Roman Miška Kranjca „Do zadnjih meja“ je brez dvoma eno najbolj zanimivih, najbolj zaokroženih in tudi najboljših del tega plodovitega pisatelja. „Do zadnjih meja“ je socialen roman, tako globoko zajet in „do zadnjih meja“ izveden, kakršnega Slovenci do sedaj še nismo imeli. O socialni literaturi vladajo sicer pri nas (a tudi ponekod drugje) skrajno čudni pojmi. V tem Kranjčevem romanu ne najdemo podrobnih opisov delavskih četrti, nihče ne dviga pesti, ne škripa z zobmi in ne poziva na bolj ali manj nasilno rešitev socialnih vprašanj. Zato pa nam je pisatelj z veliko, prodirno, razumevajočo ljubeznijo odkril tesno zvezo med njegovimi junaki in njihovo okolico. Njegov glavni junak Senček je v vseh svojih simpatičnih in nesimpatičnih lastnostih organsko zvezan s svojo okolico, slojem majhnih obrtnikov, iz katerega je izšel, s slojem kmetov, ki jim želi pomagati, in s slojem malomeščanske, neskrupulozne jare gospode, ob katerih propada. In v tem je bistvo socialne literature. Pri resničnih socialnih pisateljih občutimo, da posamezni človek ni samo individuuum, temveč tudi tip, nosilec lastnosti vsega svojega sloja, ki nanj nujno vplivajo in izoblikujejo njegov značaj. In ker se njegov sloj v posamezniku tako izrazito odraža, lahko rečemo, da so umetnine te vrste obenem že kolektivne umetnine, čeprav se bavijo pretežno s posamezniki. Ta način gledanja ni nov. Že veliki Shakespeare je poznal ta način risanja značajev, njegovi aristokrati so n. pr. kljub svojim ostro opazovanim človeškim posebnostim reprezentanti svojega sloja, s posebno disciplino, hrabrostjo, ponosom, domišljavostjo in predsodki. Po Elizabetinskem gledališču se to „slojno gledanje“ pri Anglosaksoncih sploh ni več izgubilo in v nemali meri ga je čutili celo pri Galsworthyju.

Med romanom „Do zadnjih meja“ in med Anglosasi pa je v resnici tudi neka zveza. Glavni junak Lojze Senček je dolga leta prebil v Ameriki in se precej navzel ameriškega gledanja na svet. Svoje arivistično gledanje izraža Senček sam presenetljivo jasno: „Vse na svetu je dovoljeno, kajpak, do neke mere, samo ponižanje je grdo. Človek si mora ohraniti vedno lepo in neskaljeno dostojanstvo“ (stran 14). V tem Senčeku, ki je droben, postaren, živahen možič, živi izredna volja po uveljavljanju, pa tudi izredna volja po delu in naporu. Realist, obenem pa fantast in gobezdač pripoveduje svojim otrokom pravljico o bodočem lepem življenju. Ko pa otroke spet sreča v izobilju, ki ga jim je sam pripravil, ko se slučajno spet znajde na cesti, ker ga je žena, ki ji je v kasni strasti podaril vinar, spravila na kant, pa se dela njegova družina, kakor da bi mu delila miloščino. Senček ve, da je vse premoženje delo njegovih rok, vendar ne zahteva ničesar. Pravi „narobe hlapec Jernej“ se iz „gospoda Senčeka“ hladnodušno spet prelevi v kolarja in začne delati v svoji stari delavnici. Ta enostavna gesta, sklicevanje na čast dela, je ena tistih, ki Senčeka istočasno delajo simpatičnega in mu zasigurajo neko „pozicijo“ v smislu, kakor to razume prekmurski Slovenec in Amerikanec Senček. Miško Kranjec mojstrsko popisuje Senčekovo rodbino, to kmetiško družino, ki je nenadoma obogatela in se v svojem novem položaju prav ne znajde. Najbolj se položaja zaveda hčerka Verona, tista, ki živi v svetu najbolj zavrženo življenje. Očetu reče: „Preveč denarja si nam poslal. Polovica, morda še manj bi bilo dovolj, potem bi ostali to, kar smo bili. Ko pa je mati videla denar, se ji je zahotelo, da nas napravi za gospodo. Nismo smeli več na njive, nismo smeli hoditi bosí, niti kmečko oblečeni. In zdaj smo to, kar pač smo.“ Zdaj pa so prava

vaška „jara gospoda“, ki hoče igrati neko površno in slabo razumljeno meščanstvo — pogost slučaj, pa redko tako lepo obdelan, kot na primeru te rodbine. Martin, Senčekov najstarejši sin, je z materjo vred pravi „parvenu“, pridobitnež in ba-haško ponosen na svoj žep, precej naravna sta Ivan in Katica, žena odvetnika Laha, ki se očeta le čisto rahlo in čisto malo sramuje. Nikakor se v spremenjenem svetu ne more znajti Marjeta, ki konča v samostanu, in Verona, ki jo nediferencirana „želja po svetu“ žene na cesto in celo do zločina.

Pred sto leti, takrat, ko je meščanstvo imelo svoj živi zalet in oporo svoje bogate kulture, takrat bi se bila obogatela kmetiška rodbina čisto normalno pomeščanila. Posebno iz tipov, kakršna sta Ivan ali Katica, bi nastali čisto tipični meščani, ki bi svojim otrokom že zapustili trdno meščansko zavest. (Mimogrede — ali se ni kmetski sin Prešeren izkazal izredno profinjene meščana?) V današnjih časih pa, ko je n. pr. Galsworthy risal propast meščanstva na vrhovih, mora rodbina, kakršna je Senčekova, navezana le sama nase, kopirati nekaj, kar predstavlja le karikaturu meščanstva, nekaj, kar ni nikdar prav zaživelo in kar nima bodočnosti. In v tem je tragika, ki jo je Kranjec tako narisal, kakor nihče pred njim. Ne le Senčeki, tudi mnogi drugi, v bistvu čisto dobri in osebno privlačni ljudje, se v zmešnjavi nazorov ne znajdejo. Še samega Senčeka za nekaj časa pritegne krog resnične meščanske jare gospode, t. j. tistih, ki so se v atmosferi malega mesta že uveljavili. Ti koruptni in egoistični „gospodje“ so risani prav izvrstno. Senčku se v nekem trenutku zdi, da predstavlja neke vrste ideal, ker so — čisto ameriško — nekaj dosegli, čeprav z neblago dišečimi sredstvi. Iz teh motivov bi se dala napisati komedija. V moralni propasti v bistvu simpatičnih ljudi, kakor Verone in Barice, pa je neka tragična logika — ista logika, ki sili na drugem koncu družabne lestvice Fleur Forsythë, da prelomi svoj zakon (Swan sang). Sploh Miško Kranjec prav v tem romanu ponovno odkriva fine in globoke vezi, ki vežejo družabno in seksualno življenje. Slika seksualnih odnosov je temna prav tako, kakor slika zmešanih in bednih socialnih razmer, teh razmer, ki so deloma tudi zato take, ker se jih ljudje kratkomalo ne zavedajo. Na koncu se Senček, ki je nekoliko fantasta, spet dokoplje do vere v ljudi: „Tako jim bom naslikal vso stvar, da se bo marsikdo začudil, ker doslej sam ni verjel, da bi živel tako revno; kajti ljudje si še v tako obupnem položaju slikajo življenje mnogo lepše, kakor v resnici je... In ako se bodo zamislili, sem dosegel svoj namen.“

Knjiga „Do zadnjih meja“ ima seveda deloma lastnosti, ki so lastne tudi drugim Kranjčevim knjigam. Ljudje so risani zelo človeško in imajo posebne, široke Miškovo-prekmurske narave. Senček je gotovo ena najbolj izrazitih Kranjčevih oseb, ena tistih, ki ostanejo človeku najbolj v spominu, zato mislim, da se je pisatelj v tej knjigi še poglobil in na svoj način dozorel. Prekrasni, večkrat prav mojstrski so opisi narave, tako na pr. v sceni, ko se Senček vozi s svojo hčerko v Dobravo. Čutimo, kako veje okrog obrazov tisti posebni ravninski veter. Sploh je v načinu opisovanja nekaj širokega in razgibanega. Skoraj preskop pa je bil pisatelj v opisu oseb, čeprav ga dobro obvlada. Tako je na pr. šele na koncu knjige opisal Senčekov profil in njegovo držo glave, čeprav takšen kratek in slučajen, pa fin in poživljajoč opis tudi na začetku knjige ne bi škodil. Isto pa velja tudi za druge osebe. Miško Kranjec ima v svojem opisovanju nekaj, kar spominja na Ruse, a vprav največja med njimi, Tolstoj in Dostojevskij sta se z ljubeznijo lotila opisov, pa pri tem ni trpel tok pripovedovanja.

„Do zadnjih meja“ je tista knjiga Miška Kranjca, ki sem jo čital z največjim veseljem in zanimanjem.

Branko Rudolf

Severin Šali: Slap tišine. Založila Jugoslovanska knjigarna.

„Slap tišine“ je naslovil Severin Šali svojo zbirko in je tako — z mnogo upravičenosti — označil svoje umetniško bistvo. Kajti on je pesnik, ki teži v opoj tišine, rekel bi lahko, da je za njega „zorenje v tišino“ posebna vrednota umetnosti. Tak pesnik ustvarjalnih teženj umetnika je moral povzročiti premik njegovega odnosa do sveta in življenja v sfero, kjer predmeti svojo snovno težo izgube in jo prečistijo. Zato njegovi duševnosti prija subtilnost večera, padanje mrakov, noč in predvečerje s svojim ugašanjem hrupa in živosti dnevnih barv. Porajajo se izbrana čustva. V njih je nekaj onega simboličnega mraka impresionistov, ki spominja na tiho mračnost gotskih stavb, toda tudi mnogo nedoločnega, mlečnega soja, ki te ne zadovolji v teh elementarno razgibanih časih.

Ni čuda, če iz takega občutja sublimira še v telesnih predmetih tišino ali zapušenost. Iz takih tal je zraslo njegovo „Tihožitje“, ki ji po poustvaritvi že odbeglega življenja v naši literaturi komaj najdem sličen primer. Nekaj takega tišinskega življenja dihajo Chardinova tihožitja. Ko da so odsev one „zoreče tišine“, ki je tako značilna zanj, objema s posebno ljubeznijo stare predmete in stvari, njihovo posebno brezčasovnost, ki jim jo daje preteklost, spomin na nje v odmiku od sedanjosti. Šele v taki odmaknjenosti mu zažive z življenjem, ki je odziv nekdanjega. Tak je v svojih spominskih doživljajih na ranjke, v taki perspektivi iz bodočnosti nazaj misli na bore v gozdu za vasjo (kako drugače iz neposredne, sedanje bolečine jih opeva Srečko Kosovel!), v taki luči sije stari „Molitvenik“ in je živo klasično „Tihožitje“.

Pesnik takega nastroja je glasnik idealizirane lepote.

Zbirka, ki jo uvaja uvodna pesem presplošne, v podobah izražene panegirike pesniški lepoti in njeni ceni, je razdelil v tri cikle, ki jih simbolični naslovi označujejo po svoji notranji vsebini. „Za strta luč“ je zbirka ljubavne lirike. Pesnik Šalijevega nastroja ni in ne more biti močno nagonski, ampak zadržan po čustvu hrepenenja do Lepote Vestalke — svečenice, posvečujoče telesno erotičnost. Iz tega dvozvoka njegovega erotičnega doživljanja mu vro — slutim — one dušne emocije, ki mu ljubezenski spev delajo tako subtilno erotičnega kakor je ponekod. Kakor lahna, toda zato v tankih linijah tembolj živa risba, so tiste njegove ljubavne, ki so neposrednejše. Inspirirane po čustvu ločitve tvorijo notranje zaključeno enoto velike subtilnosti „Japonski motiv“, „V maju“ in „Vaza“. Vmes med temi tremi je omledni „Nocturno“ naravnost moteč, posebej pa še s svojim značilnim zaključnim refrenom:

Nekje je žalost, jok in vojna,
ob naju mir in noč pokojna.

Ker se od neposrednosti odmakne, erotične pesmi izgube prepričevalnost. Na svojski način je pesem „Ne boj se“ prerez skozi zemeljsko potovanje pesnika in žene do praga večnosti, kjer

počaka naju in pozdravi
Marija, tvoja božja sestra.

Osrednji del zbirke so „Žalostinke“, kjer se njegova otožnost in žalost raztekata v dve smeri: k smrti in življenju. Toda nikoli ne tragično, temveč udržano, apolitično, s čustvom religioznega človeka. „Žalost“, uvodna pesem in „Verni duši materini“ imajo tih prizvok elegične transcendentalnosti Antona Vodnika

in edini poleg „Preproste pesmi“ v naslednjem ciklu vežeta Šalija narahlo z ekspresionistično katoliško povojno smerjo. Toda Šalijeva enostavnejša, a topla čustvenost išče raje svojih izraznih poti. Od otožnosti, ki jo prepleta s pomladnimi čustvi v „Pomladni otožnosti“, se mu preko „Večerne tišine“ v „Bridkosti“ bridkeje zaostri v čustvo ničevnosti in zemeljskih ran in nato ublaži v rahlo in tiho melanholijo spominov na mrtvi dom in ranjko mater. Tu so najtoplejše pesniške vrstice Šalijeve: „Na materinem grobu“ in „Krušni materi“ in tukaj je prišla najjasneje do izraza njegova preprosta religioznost. Hoteno veličastnost polnočne ure med gromom in bliskom ustvarja za obisk umrlih sorodnikov v mrtvem in zapuščenem domu. Povračajo se vanj,

saj jih večno vabi vonj zemlje in žita
in vode šušljanje iz dolgega korita,
kjer živina trudna žejo si napaja.

(Mimogrede naj omenim, da mi verz o šušljanju vode oslabi izrazno silnost prvega verza.)

Zaključni refren tega dela in dih pesniške zbirke je „Večerna pesem“. Šali stopi prvič v neposrednost sodobne problematike življenja in obstoja našega rodu in domačih ognjišč:

Kdo nad njimi svoje temne znake riše
in grozi semenom, ki ste jih sejali?
Ali res ognjišča bomo pogasili,
mučeni od časov znamenj in tesnobe?
Ali res planjave bodo nam pokrili
križi, posejani na tihotne grobe?

Toda preko teh v bodočnost nakazanih vprašanj pesnik dejansko ne prodre. Prepletanje osebnih tožba in spominov s čustvi povezanosti do domačih rodov ne odtehta teže odprtih vprašanj; toda tale njegova vera je iskrena:

Nekdo mi korake k ognjem dedov vodi,
skupaj počakali bomo zrele žetve.

V zadnjem ciklu so pesmi, ki jih je pesnik povezal z naslovom „Večnih minljivosti“. Motivi pesmi v njem so kaj različni. Uvodna „Brodarjeva pesem“ s svojo prerazumsko hladnostjo se zdi, da je izraz človeške brezsmernosti, dokler je človek samo iskalec zemeljskih vrednot, ki so vse minljive in šele v usmerjenosti k Bogu je pomirjenje na koncu vseh poti. V tej projekciji k večnosti izražajo verzi prve „Pomladne“ več kakor pomladno minljivost:

Naj vse zajame čista moč viharja,
prežene strah in gnjus, ki misli blodi,
da pojdemo očiščeni pod svodi,
kjer naše dneve večnost ogovarja.

„Starčki v parku“, obledele slike človekove jeseni v jesenskem parku, „Tihožitje“ in „Molitvenik“ so tiste tri iz tega dela, ki najprepričevalneje odsevajo minljivost, ostale so divergentnejše. „Nedeljsko popoldne“ je prisrčna idilična slika pode-

želskega nedeljskega popoldneva; je najbolj sveža Šalijeva pokrajinska pesem. Druga „Pomladna“ je bukolična in bi mogla služiti kot vzor te redke pesniške vrste pri nas. Ti dve in „Zimski dan“ s svojo novo stvarnostjo, komaj kaj še doprinesejo k značilnosti Šalijeve pesniške osebnosti. Dokaz pa so, da je zmerom nekoliko tvegano strniti pesmi, ki so nastale ob različnih prilikah in ob različnih razpoloženjih v nadrobneje povezano enoto s skupnim simboličnim naslovom. — „Vrnitev“ zadnja pesnitev kaže, da se Šali morda živeje želi strniti z domačo zemljo. Ali ga bo pot s tega roba le vodila dalje?

Vsekakor: Šalijeva zbirka je dejansko slap tišine. V njem pojo največkrat čustva osamelega človeka, ki se stvari krog sebe dotika le s prosojno, dasi večkrat toplo lučjo. Samo v dve smeri pozablja sebe in poje preko osebnega: ko se povrača k domačemu ognjišču in njegovim postavam in ko se razosebi v večnost. A zanimivo je dejstvo, da njegova vera nima v sebi nič problematičnega — kar na pr. Ludvikova ima — preprosta je, enostavna. Včasih mogoče zavestno estetska, toda manj pristna na pr.:

Smrt dneva z mene težo jemlje,
nasproti zvezde mi gredo,
nad zemljo, ki pokojno dremlje,
me tihi angeli neso.

(Večerna tišina.)

V svoji vernosti je bližji Gregorčiču ko povojni katoliški moderni, od ktere je pa vendarle prevzel njeno iskano otroškost v božjem naročju. Zato je njegova pesem močno enosmerna, vstran od teže časovnih problemov. Razpoloženje prevladuje nad dinamiko, kljub nagnjenju do miselne poezije mu manjka ostrina analize iz globoke bolečine. Odlikuje ga pa jezikovna popolnost in pretehtani smisel za obliko in stroge pesniške oblike. Stremljenje po preprostosti, zvezano s toplino čustev, mu pomaga prebiti se skozi zanj značilno „tišino“ izbrušene pesniške besedne umetnosti do preprostejših podob, ki ga zblizajo z vonjem domačnosti. Toda če toplo, prirodno čustvo ni navzoče, mu vsa iskana stvarnost ne napravi pesmi neposrednejših. Mislim, da takile verzi niso več prepričevalni za nas:

— v daljavi se gube sani,
a moj pogled na vse strani
objema kraj, bleščeč in čist;
na njem je polje, vas, voznik,
gozd, potok, cerkev in zvonik.

Če hoče biti slovesnejši, se mu izbočijo podobe v „pozlačeno baročnost“ (Glej „Pismo“). Toda to redko. — Šalijevo pesniško zbirko ne bo mogoče zanikati zaradi svojevrstnih umetniških vrednot, ki jih ima, pa tudi zaradi njene pesniške dikcije ne. Toda baš po svoji veliki zaključenosti in dognanosti v vse smeri daje slutiti, da Šali ne bo prešel novih poti velike intenzitete in da je že prva njegova knjiga verjetno na skoro polni višini njegove zrelosti, ki ni zaobjela vrsto aktualnih vprašanj človeškega in slovenskega domačega življenja.

Oprema knjige je smiselna in učinkovita.

Fr. Onič

Dušan Ludvik: S potepuško palico. Založila Jugoslovanska knjigarna.

Dušan Ludvik spada v krog onih najmlajših pesnikov „Doma in sveta“, ki so se zbrali po znanem sporu nekaterih nekdanjih sotrudnikov z lastnico revije. Iz tega kroga je vzniknil Umetniški klub, ki se je naši javnosti v Ljubljani že predstavil z recitacijami in ki je letos izdal že tretjo pesniško zbirko; ena od teh je Ludvikova „S potepuško palico“.

Pesnik sam je zbirko s tako značilnim naslovom uklenil v simbolično podobno romarja, izmed ljudi izbranega po „večnem ukazu“ za vse, da gre na pot.

— naj vkrca
na jadrnico blodnih se trpljenj,
naj išče, išče, morja prekrizari,
naj upa in drhti brez ozdravljenj,
naj stre se kakor struna na kitari.

Vendar se zdi ta sama po sebi globoka misel bolj pesniški program kot doživljena resničnost. Kajti sklep te na čelu zbirke natiskane pesmi v povečanem tisku izzveni precej literarno:

Toda na koncu cest in potovanj
spet palico zamenja za pristan
in sen o novem, boljšem svetu snuje.

„V raznem vetru“ — tako je naslov prve skupine pesmi — je rdeča nit, ki jo veže v višjo enoto, ljubezen. Ljubezen do žene. Komu, ki je mlad, ne bo našla svojih prvih bolešno omamnih rož?

In svet, ki bil je zame trd in pust,
v očeh je tvojih se raztopil v maj.

(Gizela črnooka, 2.)

V Ludvikovih pesmih so takile atributi in pesniški izrazi: kruh ljubezni, bele cvetke, ljubeče dlani, zlate sanje, svilene strune, sladek pozdrav, srebrna ramena, srebrno zvonjenje, poigravanje zefira, srebrno blesteča veka, sladek čar, srebrni prsti, slap tvojih las, sladka teža — izrazi torej, ki mehko zvone in zvončkljajo v prvo roso ljubezni. Kažejo tudi na odvisnost od vzorov polpreteklega časa. In vez, njegov odnos do žene ni še prečiščen: od sanjskega hrepenenja prehaja komaj v prvo stvarnejšo erotiko in resničnejšo melanholijo. Zato njegov ljubezenski spev ne prinaša v slovensko umetnost še ničesar značilnega.

V prvi pesmi „Ljubezen potepuha“, se idilična bukoličnost, kakor naj imenujem njegovo pesniško izraznost, razodeva očitno:

Sam sanjam sredi zime
o zvončkih maja
in, ko srebrim ti rime,
mi čas uhaja. —

Naivno priprosto še išče srečo:

Za brhko slutnjo sreče
razpel roké bi,
za stisk dlani ljubeče
šel čez goré bi,
za smeh pikapolonce
z oblakov snel bi sonce!

(Ljubezen potepuha.)

O kakih silnejših doživetjih v tej sferi svojega življenja ne more govoriti; zato je spomin na doživetje „le cvet za klobučkom“. Krepkejših rim resničneje erotike je malo. Vendar včasih najde kak lep izraz za svoje razpoloženje, na pr.:

Zdaj gre čez struno srca težek lok
in zvok je ko ihtenje mojih rok,

čeprav niti „struna srca“ niti roke, „ki ihtijo“, niso Ludvikova iznajdba. Takih najbrž podzavestno privzetih prisodob je v erotičnih pesmih več. Zrelost simbolov in prisodob je njemu, ki se nagiblje k slikovitemu prikazovanju in k meditaciji, potrebna ko vsakdanji kruh. Baročna bizarnost epitetov, ki jih daje na pr. nedelji (nedelja mehkoboka, modrooka itd.) čitalcu ne more vzbuditi zaželenega občutja spričo take njene čudovitosti, ko se ob idiličnem zavzetju nad oblačkom, reko in jezom nenadoma odkrije skrivnost tega zavzetja: dekle je pri meni. Moti v lirično-erotični pesmi vsak v abstrakcijo težeci izraz: mene bo krstil z ognjem spoznanj, ali pa: mladost bo zapela soglasje krvi, cvet je spomin na doživetje in dr. Slike niso vedno v ravnotežju s svojo vsebino, na pr. mrak se spušča iz brezmejnih gnezd (gnezdo in brezmejnost), vetrič razšumel je v naju plat zvona (vetrič in plat zvona).

Takele epigonsko uglašene slike so pa že kar odveč v sodobni pesniški zbirki:

Čez čredo (!) marjetic metuljčki vihrajo,
po zraku rajajo
pa svoje družice si v svate peljajo
ter jih napajajo.

ali pa:

Da sanjal bom kodre,
da pomnil bom modre
oči.

Omenjam te stvari, ker kljub naštetim pomanjkljivostim verujem v Ludvikov talent, v njegovo tenkočutnost. Pokazal jo je v drugih pesmih pa tudi v erotičnih. Druga izmed „Njenih pesmi“, ki so prepojene s subtilnim dekliškim hrepenenjem, je harmonična, nežna ko pastel in polna čiste lirike:

Ne moreš utrgati mojih sadov,
sem jablana, ki je še v zgodnjem poletju,
zasanjana pravljica sinjih vrtov,
vsa bela in sončna — sem jablana v cvetju!

Tvoj glas gre čez mene kot himna zvonov.
Jaz brhki napev sem, zvok v tvojem sem petju,
sem drobni, začarani valček v stoletju,
šumeč le za tebe, za tvoj blagoslov.

Večjo skladnost kakor „V rožnem vetru“, ki so vsaj deloma verjetno najbolj mladostne pesmi, kažejo „Mesci“. So lirično rezljane koledarske arabeske, ki spremljajo menjavo letnih mesecev. Ob spremembah v naravi razmišlja o našem življenju, pri srcu mu je posebno kmetško življenje. Kakor preprosta kmečka vera pričinja pomembnost leta s Tremi kralji in zaključuje z Božičem. Toda bolj ko tribut preprosti vernosti v prvi in zadnji pesmi je pomembno pesnikovo doživljanje dogajanj v prirodi, času in človeku. In tukaj se njegova razmišljujoča paleta uveljavi dokaj dobro. Z njo oživi prirodo, da ji daje miselni poudarek in jo tako izenači s človeškimi usodami. Vendar skladne in dognane, oblikovno in vsebinsko, niso enako. Prednjačita soneta „Sušec“ in „Mali traven“ in — kakor večina tega cikla — v tercinah pisani „Vinotok“. „Vinotok“ kaže polno zrelost. Tako je slikal prirodo Cizanne: barve so mastne in težke, toda žgejo. Svojo filozofijo ob prirodnih menah in pojavih doživlja, ali bolj splošno, vsečloveško, tako v „Velikem travnu“:

Vsi smo odložili svoje teže,
vsi smo lahki kakor prazne mreže,
ki se pozibavajo v odsevih
modre reke, daljo srkajoče.
Dalja nam sedaj je vedno ožja,
vsi ljudje iz daljnega okrožja
so nam bratje, sestre —

ali pristnejše domače, posebno tam, kjer govori o kmetovem življenju. Kako enostavno lepa je tale slika:

Kakor mačice so sredi dela
posvilenile se mu oči:
z njimi je pobožal trat krdela
in objel vse bolj gorko od žene
vola v plugu, vrte razcvetene.

V „Rožniku“ stopnjuje žejo prirode in človeka s smiselno antitezo do polnega učinka:

Žejno je poletje, žejno, žejno.
Žejni prsti jelš so nad tolmuni.
Žejna mlada srca so brezmejno.

Nagnilo nebo svoj vrč nad svet je —
in čez noč osulo se je cvetje.

Podobno tudi letni preobrat v „Velikem srpanu“. V ta cikel je Ludvik nartrosil lepih opisov in prispodob, vmes so pravi biseri, ki dajo slutiti, da se bo Ludvik razvil v dobrega refleksivnega pesnika prirode. Nekaj primerov: iz resne

večnosti smo odlomili eno leto; čez plavice leteč si strižejo zrak lastavice; lastavice so v loku krog zvonika na sprehod odpeljale svoj ščebet; pozavne prezrelih ur; stoprsti dež narahlo s prsti bobna.

Zadnji dve skupini pesmi „Na pragu večnosti“ in „Ko tulijo sirene“ sta zrasli iz tal življenjske problematike. „Na pragu večnosti“ si išče odgovorov po cilju in smislu življenja in svoj odnos do Boga — dve stvari torej, ki mučijo ljudi, kadar se ne zadovoljijo s prevzetimi rešitvami vprašanj. V sonetu „Vprašanje“ nakaže svojo duhovno nastroj že skrajaj:

Na reki splavi so se premaknili —
moj splav srca nad zvezde si želi.

Te pesmi razodevajo njegovo pietistično usmerjenost, le da se času in njegovi duhovni krizi ne more odmakniti:

Moj splav kot bilko v travi
prepih daljni zanaša in obrača,
da sam ne vem, kje sem in kam hitim.

Mučnost razkola med željami in stanjem mu narekuje tole vprašanje:

Kaj, zato živim, da v dim
splahnim, ko se moj čoln prevrne?

V ciklu „Na pragu večnosti“ spozna relativnost naših spoznanj, le da jo on sub specie aeternitatis pojmuje tragično:

Nikdar ne bomo večni! Čas gre mimo.
Mi bomo kot fragment — nedokončani,
ker vedno na razpotju dni živimo.

Pesniku, ki išče le „zemeljskih“ resnic, bi to spoznanje bilo izhodišče aktivne življenjske filozofije. Ludvikovemu eklekticizmu in religijoznosti pa je, kakor že rečeno, tragično spoznanje o nemoči človeka pred „pragom večnosti“, kjer je našemu spoznanju in razumu nerazrešni odgovor o koncu vsega. Tak njegov nastroj (verjetno tudi sad kulturne in verske vzgoje) mu prikljuje iz duha in srca tretji sonet tega cikla, kjer svojo osnovno misel o nemoči razširi — v pravo dragotino po moči izraza.

Od tod do iskanja Boga je le še korak. Prav za prav ga Ludvik ne išče toliko, kakor le hrepeni po njem, da ga doživi, da se prepoji z njim, čeprav pravi:

Ne vidim Te, ko mimo naših hiš
v brezmejnost plavaš. Si za nas vprašanje —
stoletja ga rešujejo zaman.

(Klici po Bogu, 1.)

Kajti iz nemoči človeka v makrokozmu je zrasla njegova vera — iz tistega prastarega vrelca človeške religijoznosti: napolniti te silne dimenzije brezčasnosti s kreativno silo Nečesa in Nekoga. Zato je njegov odnos do njega sicer iskren:

Z bodečo krono me v srce poljubi

(Klici po Bogu, 3.)

toda manj elementaren kot pri Kosovelu, njegovem daljnem vzorniku, pri katerem je klic po Bogu zrasel predvsem iz socialne praznote in kulturne smrti časa, ki ju je tako silno doživel v sebi. — V tej skupini pesmi stoji še sonet „Pogled v bodočnost“, lirična refleksija pesnika o osebni minljivosti:

Poletje zdaj že zanko ur in klasa
za mano meče. Ko potem obišče
jesen me — pozno bo, vse bo minulo.

Razmlet bom kakor zrno v mlinu časa —
in vetra prenapolnjeno prgišče
se bo odprlo ter moj prah razsulo.

Zdi se mi, da je ta sonet najbolj dovršena umetnina cele zbirke.

Zadnja skupina pesmi „Sirene tulijo“ so v organski zvezi z onimi „Na pragu večnosti“. Toda po sili izraza jih ne dosežejo. Novo v njih je to, da se v njih dotakne sedanjega krvavega časa. V njih lagodnejši potek meditativne pesmi ne zajame pekoče problematike vojne z ono prepričevalnostjo in silo, ki bi bila zaželena. Preveč stritarjansko starinske melanholične barve je uporabil:

...tam mesto pluga orjejo granate,
jesensko delo bo opravil meč...
kjer prej škranček plul je žvrgoleč,
hrume zdaj težkih bombarderjev jate.

(Jesen 1939.)

Skoro svetožaljno zaključuje razmišljanje o človeku:

Opajaš z mislijo se, da si bog!
A človek, glej, tako si le ubog,
kot sanje enodnevnica nad vodó,
ko sonce pozlati jih za slovo:

vsa tisočletja nisi mogel niti
z ljubeznijo sovraštva pozlatiti.

(O človek.)

Ludvik je s svojo besedno umetnostjo nekje med nekdanjo „moderno“ in povojnim neekspresionističnim pesništvom, od ekspresionizma si je pridobil slikovitost podob in drznost simbolov. Pesniški krog, ki mu pripada, je blizu katoliški povojni „moderni“, katere zadnji odsev je. Verjetno pa se je Ludvik sam likal tudi izven naših meja, kjer je zdaj, posebno v Nemčiji, v razmahu poezija zemlje, ruralizem, ki stremi po strožji obliki in enostavnejšem izražanju. Gotovo pa mimo Ludvika ni šla brez vpliva Gradnikova pesem. Ludvik sam ima čut za mero in besedo, čeprav se ponekod še bori z obema, v njem je resničen pesnik, ki se bo, če bo dovolj pogumen za samostojnejša pota, našel svoje vidno mesto v naši literaturi.

Knjigo je opremil Vlado Gajšek na naslovni strani in na drugem listu s preprosto, a učinkovito vinjeto, ki dobro odgovarja naslovu knjige.

Fr. Onič

